

TOEGEPASTE PLANTKUNDE: MORFOLOGIE EN DIVERSITEIT

Prof. dr. ir. Pieter De Frenne

Bachelor of Science in de bio-ingenieurswetenschappen
Academiejaar 2019 – 2020

Inhoudsopgave

1	Inleiding	1
1.1	Situering en richtlijnen	1
1.1.1	Eindcompetenties	1
1.1.2	Practica	2
1.1.3	Herbarium	2
	Belang herbaria	3
	De A, B en C-lijst	3
	Het inzamelen	5
	Determinatie	6
	Drogen en opplakken van planten en bewaren van het herbarium	7
	Het indienen en beoordelen van het herbarium	8
	Het herbarium op het examen	9
1.2	Takken van de plantkunde	10
1.3	Ontstaan van levende organismen en landplanten	11
1.4	Systematiek van de levende organismen	11
1.5	Onderscheid plant vs. andere levende organismen	16
1.6	Diversiteit binnen de planten	19
1.6.1	Systematiek	19
	Classificatie	19
	Het begrip soort	21
	Hoe ontstaan soorten?	21
	Hoeveel planten zijn er?	24
	Waar groeien planten?	26
	Waarom zijn er meer plantensoorten in de tropen?	29
	Welke planten eten we?	31
1.6.2	Nomenclatuur	35
1.6.3	Systematisch overzicht van planten	37
1.7	Biodiversiteit en ecosystemendiensten	42
1.8	Test jezelf	46

1.9	Bronnen	47
2	De plantencel	49
2.1	Algemene beschrijving van de plantencel	49
2.2	Plastiden	55
2.2.1	Chloroplasten	57
2.2.2	Chromoplasten	61
2.2.3	Amyloplasten en leucoplasten	61
2.3	Vacuole	64
2.4	Celwand	67
2.4.1	Macromoleculen van de celwand	69
	Cellulose	69
	Callose	70
	Hemicellulosen	70
	Pectinen	71
	Eiwitten	73
	Aromatische verbindingen	73
2.4.2	Architectuur van de celwand	77
	Primaire celwand	78
	Secundaire celwand	80
2.4.3	Vorming van de celwand	84
	Vorming middenlamel	84
	Vorming primaire celwand op de middenlamel	84
	Vorming secundaire celwand tijdens de celdifferentiatie	85
2.4.4	Stippels	88
2.5	Test jezelf	94
2.6	Bronnen	94
3	Histologie	97
3.1	Meristemen	99
3.1.1	Primaire meristemen	101
3.1.2	Secundaire meristemen	104
3.2	Volwassen weefsel	104
3.2.1	Bedekkingsweefsel	104
	Bouw epidermis	105
	Stomata	109
	Hydathoden	117
	Trichomen	117

	Wortelharen	118
	Emergentia	118
3.2.2	Parenchym	120
3.2.3	Steunweefsel	124
	Collenchym	125
	Sclerenchym	129
3.2.4	Secretieweefsel	131
	Nectarklieren	133
	Hydathoden	137
	Klierharen	137
	Zoutafscheidende kliercellen	137
	Secreterende cellen	140
	Secreterende holten en kanalen	140
	Latexsecreterende structuren	140
3.2.5	Transportweefsel	143
	Xyleem	143
	Transportelementen: tracheïden en tracheeën	143
	Xyleemvezels	151
	Xyleemparenchym	151
	Floëem	152
	Zeefcellen en zeefvaten	152
	Floëmparenchym	158
	Floëemvezels	158
	Vaatbundels	159
	Concentrische vaatbundels	159
	Collaterale vaatbundels	159
	Bicollaterale vaatbundels	159
	Radiale vaatbundels	159
3.2.6	Transferweefsel	162
3.3	Test jezelf	163
3.4	Bronnen	163
4	Morfologie en anatomie	165
4.1	Stengel	166
4.1.1	Uitwendige morfologie	166
	Delen en aard van een stengel	167
	Bladstand	169
	Vertakkingspatronen van de stengel	170

4.1.2	Metamorfofen van de stengel	172
	Stengelknol	172
	Bolschijf	172
	Rhizomen	173
	Stolonen	174
	Cladodiën en fyllocladiën	174
	Succulentie	174
	Stengelranken en hechtschijfjes	175
	Takdoornen	175
	Wortelachtige stengels	175
	Bloemstelen	175
4.1.3	Anatomie	176
	Weefseldifferentiatie	176
	Primaire weefsels	177
	Stengelepidermis	177
	Cortex	178
	Stele	179
	Secundaire groei	183
	Vasculair cambium	183
	Secundair xyleem	189
	Secundair floëem	194
	Periderm	196
	Cambiale activiteit bij kruidachtige dicotyle planten	198
	Diktegroeï bij monocotylen	199
4.1.4	Relatie stengel en omgeving	199
4.2	Wortel	201
4.2.1	Uitwendige morfologie	201
	Calyptra	201
	Gladde zone	202
	Wortelharenzone	202
	Exodermis	203
	Wortelhals	203
	Wortelstelsels	203
4.2.2	Metamorfofen van de wortel	206
	Wortelknollen	206
	Luchtwortels	206
	Steunwortels	206
	Assimilerende of bladachtige wortels	208

	Plankwortels	208
	Steltwortels	209
	Ademwortels	209
	Haustoriën	209
	Verdikte wortels	209
	Wortelranken	209
	Hechtwortels	210
	Worteldoornen	210
	Contractiele wortels	210
	Corticale wortels	210
4.2.3	Anatomie	211
	Weefseldifferentiatie	211
	Primair weefsel	214
	Wortelepidermis	214
	Calyptra	217
	Exodermis	218
	Cortex	219
	Stele	225
	Secundaire groei	231
4.2.4	Relatie wortel en omgeving	233
4.3	Blad	236
4.3.1	Delen van een blad	238
	Bladschede	238
	Bladsteel	238
	Bladschijf	240
4.3.2	Bladmetamorfofen	243
	Heterofyllie	243
	Fyllodium	243
	Bladranken	243
	Bladbeker of -kan	243
	Vangblad	245
	Bladdoornen	245
	Wortelachtige bladeren	245
	Bladrokken	245
	Succulente bladeren	245
	Bloemdelen	246
	Laagtebladeren	246
	Hoogtebladeren	246

	Mantelbladeren	246
	Vlotters	246
4.3.3	Anatomie	247
	Ontstaan van bladweefsel	247
	Angiospermen	248
	Bladepidermis	248
	Mesofylweefsel	249
	Gymnospermen	254
4.3.4	Relatie blad en omgeving	255
	Licht	255
	Bodemvocht	258
	Xerofyten	258
	Mesofyten	259
	Hygrofyten	259
	Hydrofyten	259
	Temperatuur	260
4.4	Bloem	263
4.4.1	Morfologie van de bloem	263
	Bloembodem	271
	Kelk	271
	Kroon	272
	Bloemdekbladeren	272
	Meeldraden	273
	Stamper	277
	Stempel en stijl	277
	Vruchtbeginsel	279
	Zaadbeginsel	281
	Nectariën	282
4.4.2	Bloemgestellen	283
4.4.3	Ontogenie van pollen	286
4.4.4	Ontogenie van de embryozak en eicel	293
4.4.5	Bestuiving	297
4.4.6	Bevruchting	299
4.5	Zaad	303
4.5.1	Funiculus	307
4.5.2	Zaadhuid	307
4.5.3	Zaadkern	308
	Kiem of embryo	308

	Kiemwit en zaadlobben	311
4.5.4	Zaadverspreiding	315
4.5.5	Dormantie en kieming	315
4.5.6	Relatie zaad en omgeving	319
4.6	Vrucht	320
4.6.1	Echte vruchten	324
	Droge vruchten	324
	Vlezige vruchten	325
4.6.2	Schijnvruchten	326
4.7	Kiemplant	328
4.8	Test jezelf	330
4.9	Bronnen	330
5	Diversiteit	335
5.1	Mossen	344
5.2	Zaadloze vasculaire planten	347
5.2.1	Lycophyta	347
	<u>Lycopodiaceae</u> (Wolfsklauwfamilie)	347
	Isoetaceae (Biesvarenfamilie)	350
5.2.2	Monilophyta	351
	Ophioglossaceae (Addertongfamilie)	351
	Polypodiaceae (Eikvarenfamilie)	351
	<u>Dennstaedtiaceae</u> (Adelaarsvarenfamilie)	355
	Athyriaceae (Wijfjesvarenfamilie)	355
	<u>Dryopteridaceae</u> (Niervarenfamilie)	355
	<u>Blechnaceae</u> (Dubbelooffamilie)	355
	<u>Equisetaceae</u> (Paardenstaartfamilie)	356
5.3	Zaadplanten	357
5.3.1	Coniferophyta	359
	<u>Pinaceae</u> (Dennenfamilie)	363
	<u>Cupressaceae</u> (Cipresfamilie)	363
	<u>Taxaceae</u> (Taxusfamilie)	363
	Podocarpaceae	364
	Araucariaceae	364
5.3.2	Cycadophyta	364
	Cycadaceae	364
5.3.3	Ginkgophyta	364
	<u>Ginkgoaceae</u>	364

5.3.4	Gnetophyta	364
	Welwitschiaceae	364
	Ephedraceae	364
5.3.5	Anthophyta	365
	(A) Basale bloemplanten	368
	Nymphaeaceae (Waterleliefamilie)	368
	<u>Magnoliaceae</u> (Tulpenboomfamilie)	368
	Lauraceae (Laurierfamilie)	368
	Piperaceae (Peperfamilie)	368
	Aristolochiaceae (Pijpbloemfamilie)	369
	(B) Monocotylen	370
	<u>Liliaceae</u> (Liefamilie)	370
	Asparagaceae (Aspergefamilie)	370
	<u>Amaryllidaceae</u> (Narcisfamilie)	370
	<u>Alliaceae</u> (Uienfamilie)	371
	<u>Iridaceae</u> (Lissenfamilie)	371
	<u>Orchidaceae</u> (Orchideeën)	371
	Arecaceae (palmenfamilie)	372
	Bromeliaceae	372
	Juncaceae (Russenfamilie)	372
	<u>Cyperaceae</u> (Cypergrassenfamilie)	372
	<u>Poaceae</u> (Grassenfamilie)	373
	Musaceae (Banaanfamilie)	374
	Zingiberaceae (Gemberfamilie)	374
	(C) Eudicotylen	375
	<u>Ranunculaceae</u> (Ranonkelfamilie)	375
	Berberidaceae (Berberisfamilie)	375
	<u>Papaveraceae</u> (Papaverfamilie)	375
	Platanaceae (Plataanfamilie)	375
	Proteaceae	376
	Saxifragaceae (Steenbreekfamilie)	376
	Crassulaceae (Vetkruidfamilie)	376
	Oxalidaceae (Klaverzuringfamilie)	376
	<u>Euphorbiaceae</u> (Wolfsmelkfamilie)	377
	<u>Violaceae</u> (Violtjesfamilie)	377
	Passifloraceae (Passiebloemfamilie)	377
	<u>Salicaceae</u> (Wilgenfamilie)	380
	<u>Fabaceae</u> (Vlinderbloemenfamilie)	380

<u>Rosaceae</u> (Rozenfamilie)	381
Rhamnaceae (Wegedoornfamilie)	382
Ulmaceae (Iepenfamilie)	382
Cannabaceae (Hennepfamilie)	382
Moraceae (Moerbeifamilie)	382
Urticaceae (Brandnetelfamilie)	383
<u>Cucurbitaceae</u> (Komkommerfamilie)	383
Begoniaceae (Begoniafamilie)	383
<u>Fagaceae</u> (Napjesdragersfamilie)	384
<u>Betulaceae</u> (Berkenfamilie)	384
Myricaceae (Gagelfamilie)	384
Juglandaceae (Okkernootfamilie)	385
<u>Geraniaceae</u> (Ooievaarsbekfamilie)	385
Lythraceae (Kattenstaartfamilie)	385
Onagraceae (Teunisbloemfamilie)	385
<u>Brassicaceae</u> (Kruisbloemenfamilie)	386
<u>Malvaceae</u> (Kaasjeskruidfamilie)	386
Rutaceae (Wijnruitfamilie)	387
Anacardiaceae (Pruikenboomfamilie)	387
<u>Sapindaceae</u> (Zeepboomfamilie)	387
<u>Caryophyllaceae</u> (Anjerfamilie)	387
<u>Amaranthaceae</u> (Amarantenfamilie)	388
Cactaceae (Cactusfamilie)	388
Droseraceae (Zonnedauwfamilie)	388
<u>Polygonaceae</u> (Duizendknoopfamilie)	389
Balsaminaceae (Balsemienfamilie)	389
<u>Primulaceae</u> (Sleutelbloemfamilie)	390
<u>Ericaceae</u> (Heidefamilie)	390
<u>Solanaceae</u> (Nachtschadefamilie)	390
Convolvulaceae (Windefamilie)	391
Rubiaceae (Sterbladigenfamilie)	391
Gentianaceae (Gentiaanfamilie)	391
<u>Boraginaceae</u> (Ruwbladigenfamilie)	391
Oleaceae (Olijffamilie)	392
Plantaginaceae (Weegbreefamilie)	392
Scrophulariaceae (Helmkruidfamilie)	392
<u>Lamiaceae</u> (Lipbloemenfamilie)	392
<u>Apiaceae</u> (Schermbloemenfamilie)	393

	Campanulaceae (Klokjesfamilie)	394
	<u>Asteraceae</u> (Composietenfamilie)	395
5.4	Test jezelf	397
5.5	Bronnen	397

5

Diversiteit

Na de algemene inleiding over plantendiversiteit (Hoofdstuk 1), de plantencel (Hoofdstuk 2) en de histologie (Hoofdstuk 3), anatomie en morfologie (Hoofdstuk 4) van planten, bespreken we in dit hoofdstuk in detail hoe plantensoorten worden ingedeeld. We gebruiken daarbij de meest recente classificatie die niet enkel op anatomisch-morfologische kenmerken maar ook op nucleotidensequenties in DNA en RNA en aminozuursequenties van (o.a. ribosoom) eiwitten gebaseerd is (p. 19).

Binnen de *Archaeplastida* uit **Fig. 1.6** en de supergroep zonder naam uit **Fig. 1.7** zit het 'oude' rijk van de *Plantae*. **Over deze soorten handelt deze cursus.** Deze *Plantae sensu stricto*, of *Embryophyta* (landplanten), zijn de verzameling van de mosachtigen, de zaadloze vasculaire planten (bv. varens en paardenstaarten; soms verzameld onder de naam *Pteridophyta*) en zaadplanten (*Spermatophyta*) (zie eerder p. 37).

De volgende organismen zijn **geen (land)planten** en komen hier dus niet aan bod. Ze komen wel aan bod in de cursus Microbiologie in de 2e Bachelor:

- Bacteriën;
- Archaea;
- Virussen;
- Fungi (schimmels): schimmels verschillen meer van planten dan van dieren (**Fig. 1.6** en **Fig. 1.7**);

- Algen: behoren niet tot de landplanten (Embryophyta): ze leven voornamelijk aquatisch en hebben bijvoorbeeld geen cuticula;
- Lichenen (of korstmossen): zijn een symbiose tussen een schimmel en een alg of cyanobacterium.

De landplanten (Embryophyta) kunnen als volgt ingedeeld worden (**Fig. 5.1**, **Fig. 5.2**, **Fig. 5.3**, **Fig. 5.4** en **Fig. 5.5**):

1. Mossen

- Bryophyta: de echte (blad)mossen
- Marchantiophyta: levermossen
- Anthocerotophyta: hauwmossen

2. Zaadloze vasculaire planten

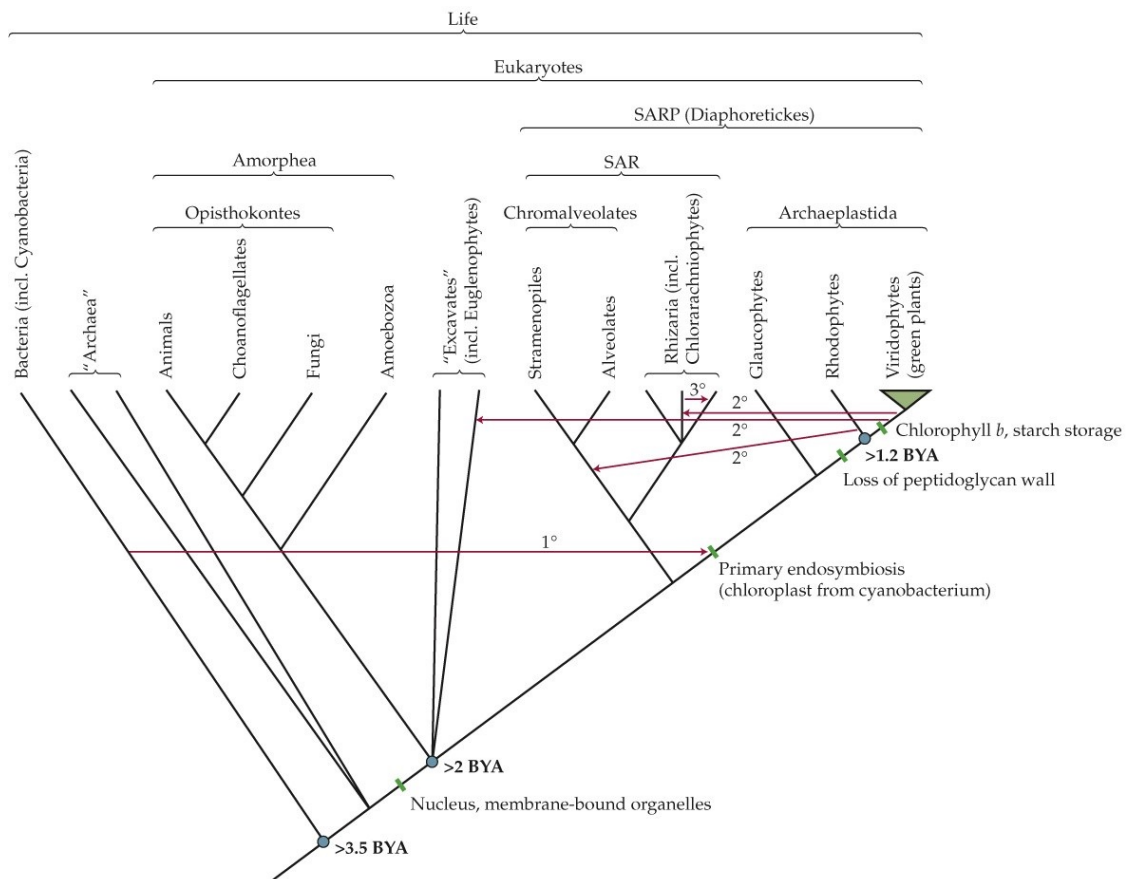
- Lycophyta: wolfsklauwen en biesvarens
- Monilophyta: varens en varenachtigen zoals paardenstaarten

3. Zaadplanten (Spermatophyta)

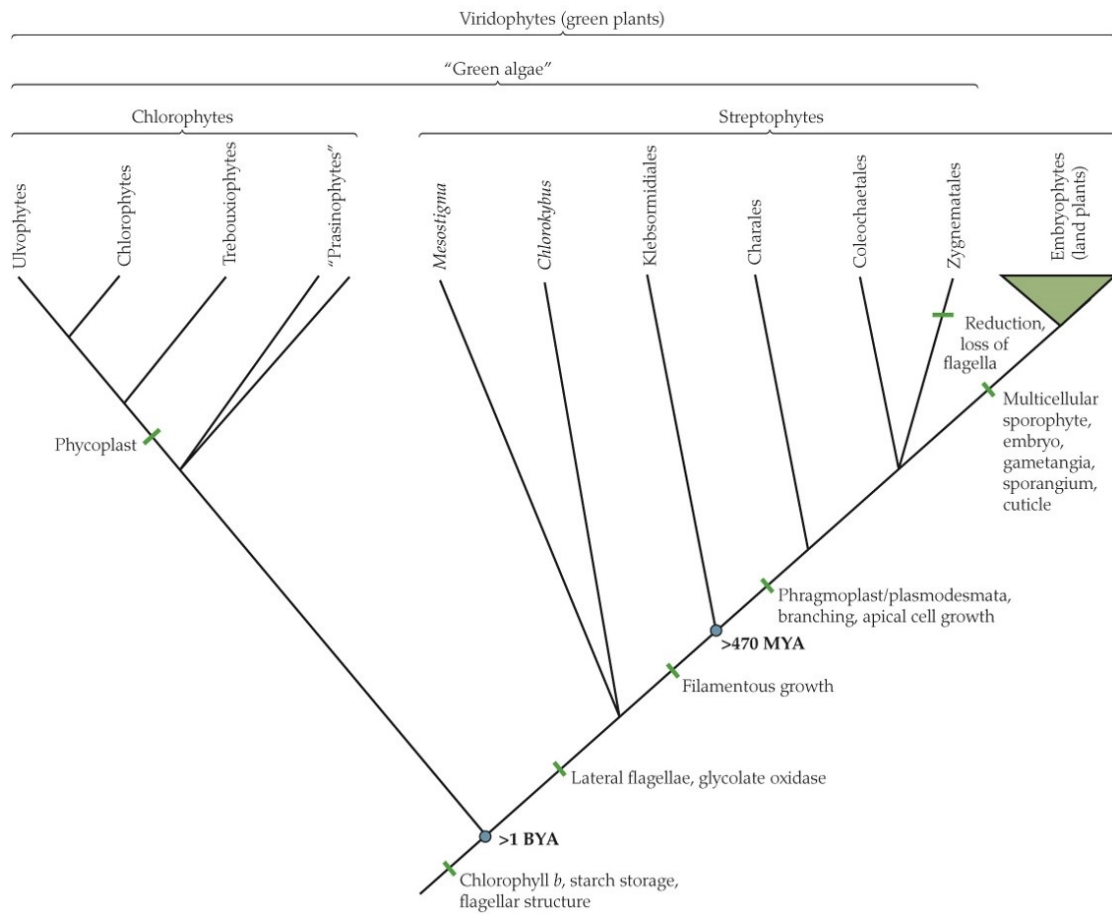
- Coniferophyta: naaldbomen zoals de den, spar en taxus
- Cycadophyta
- Ginkgophyta
- Gnetophyta
- Anthophyta: de angiospermen

Hoe kan je dit hoofdstuk best studeren? Goed te kennen zijn de algemene inleiding, de indeling van de systematiek, en de mechanismen en de levenscycli die we bespreken in de lessen. Van het systematisch overzicht moet je enkel de families (en de soorten die daarbij vermeld worden) waarvan de naam onderlijnd is kunnen **herkennen** op foto's of tekeningen op het examen. Leer niet gewoon alle kenmerken en de bloemformules van buiten, maar zoek veel foto's op. De inhoudsopgave van de cursus kan handig zijn om de structuur van de systematiek te studeren (p. ix). In de les worden ook bij elke familie voorbeelden en foto's getoond. Vanzelfsprekend focussen we onze aandacht op planten die belangrijk zijn voor **bio-ingenieurswetenschappen en gerelateerde plantkundige toepassingen** (bv. met betrekking tot grassen, bomen, land- en tuinbouwgewassen, struiken, akkeronkruiden, etc.). De voorbeelden van genusnamen die in de cursus vermeld worden binnen elke familie dienen gekend te zijn voor het examen (zowel wetenschappelijke genusnaam als de Nederlandstalige naam) en moet je kunnen situeren binnen die familie. Auteursnamen (bv. L.) moet je niet onthouden.

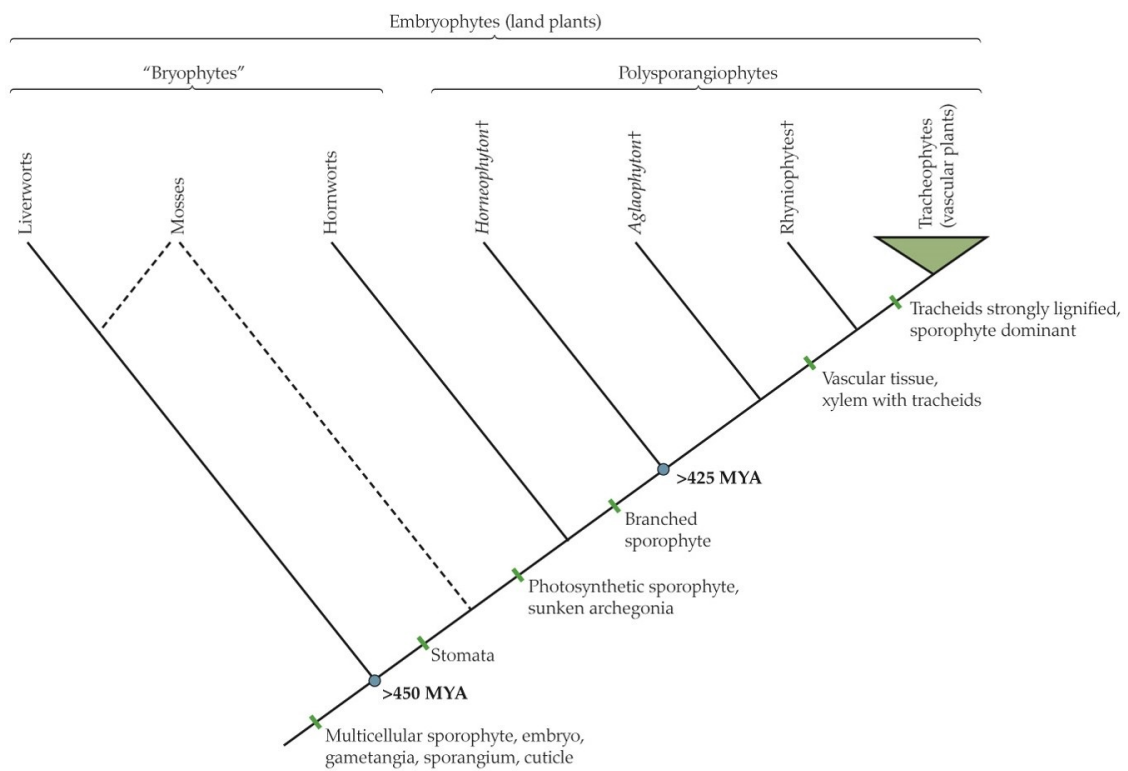
In dit hoofdstuk bespreken we ook enkele **levenscycli**: hoe plantensoorten groeien, overleven en reproduceren verschilt immers nogal sterk tussen een mos, varen, den en tarweplant. Deze levenscycli zijn (in grote lijnen) steevast een variant op de algemene levenscyclus weergegeven in **Fig. 5.6** en **Fig. 5.7**.

Figuur 5.1: Indeling van het leven op aarde volgens Judd *et al.* (2016).

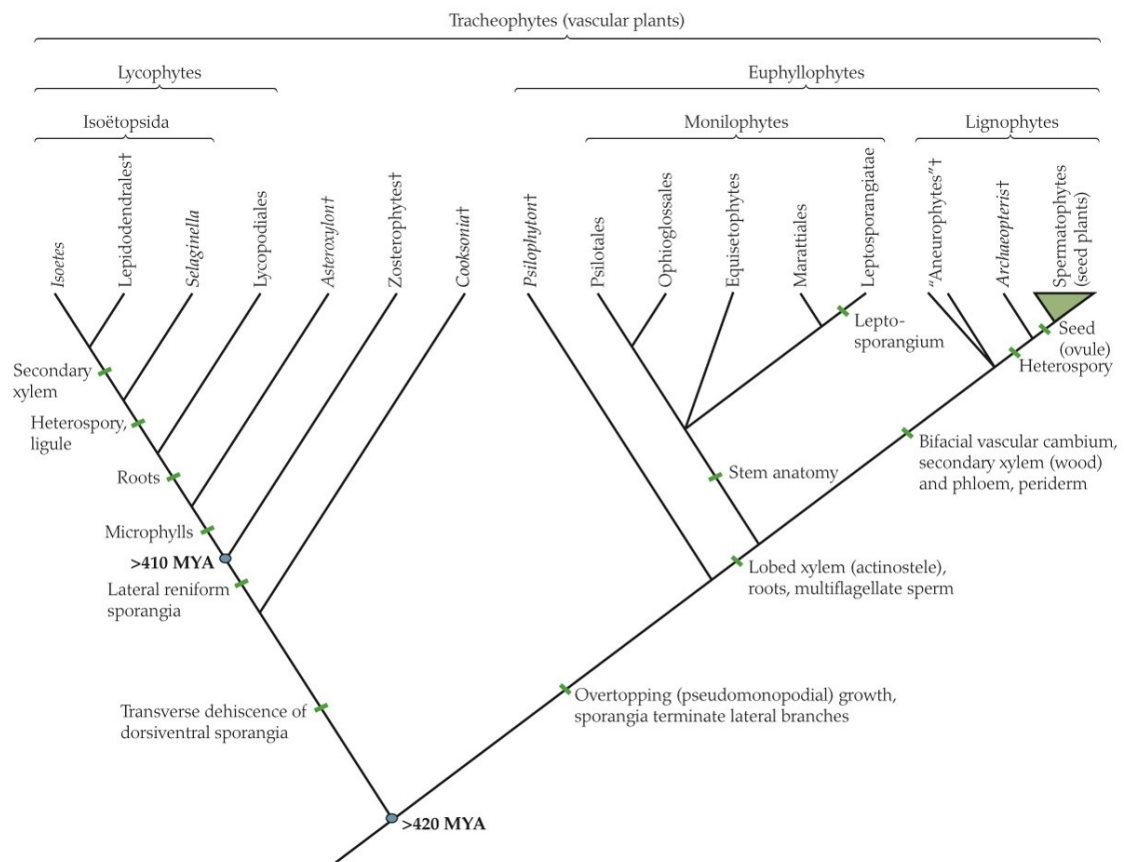

Figuur 5.2: Indeling van de groene planten volgens Judd *et al.* (2016).

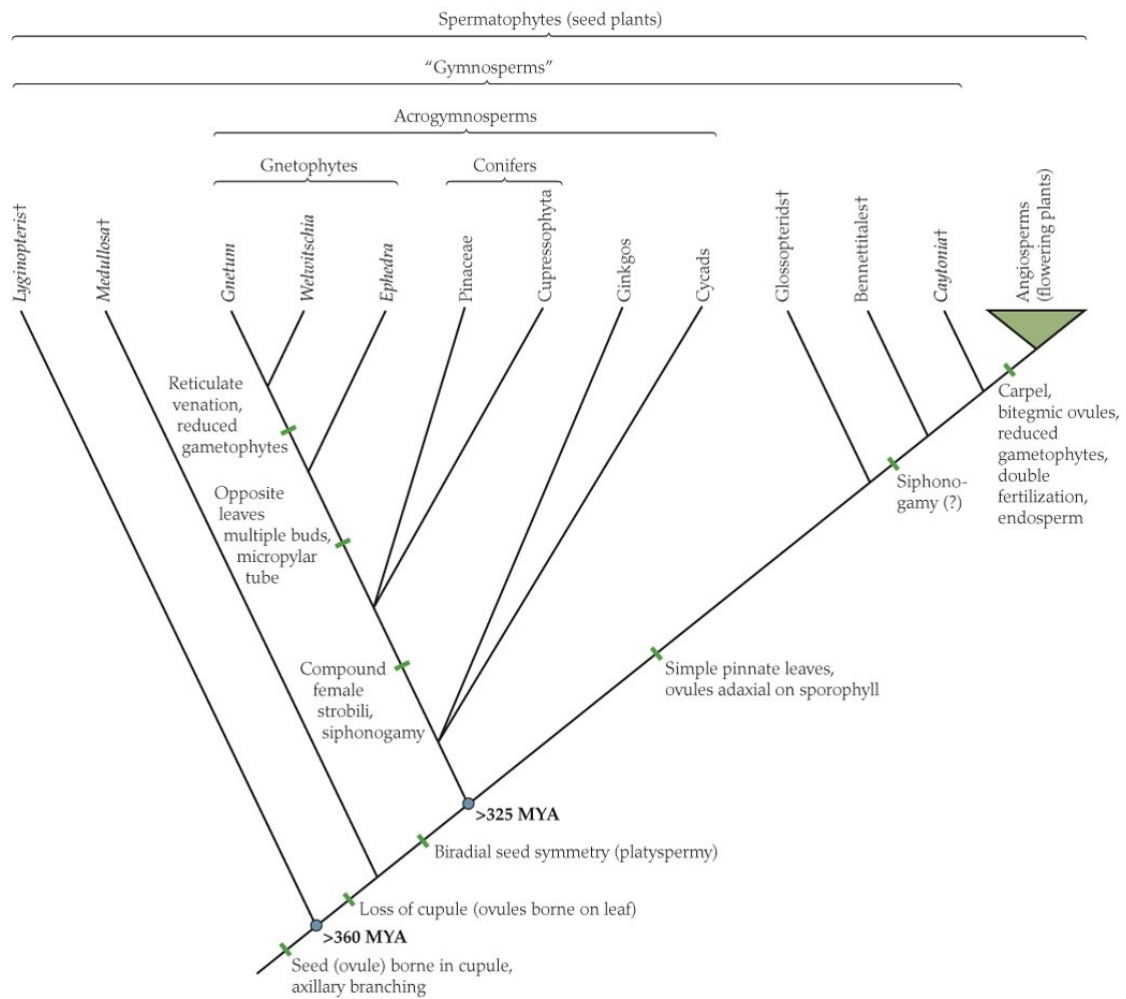

Figuur 5.3: Indeling van de landplanten (*Embryophyta*) volgens Judd *et al.* (2016).

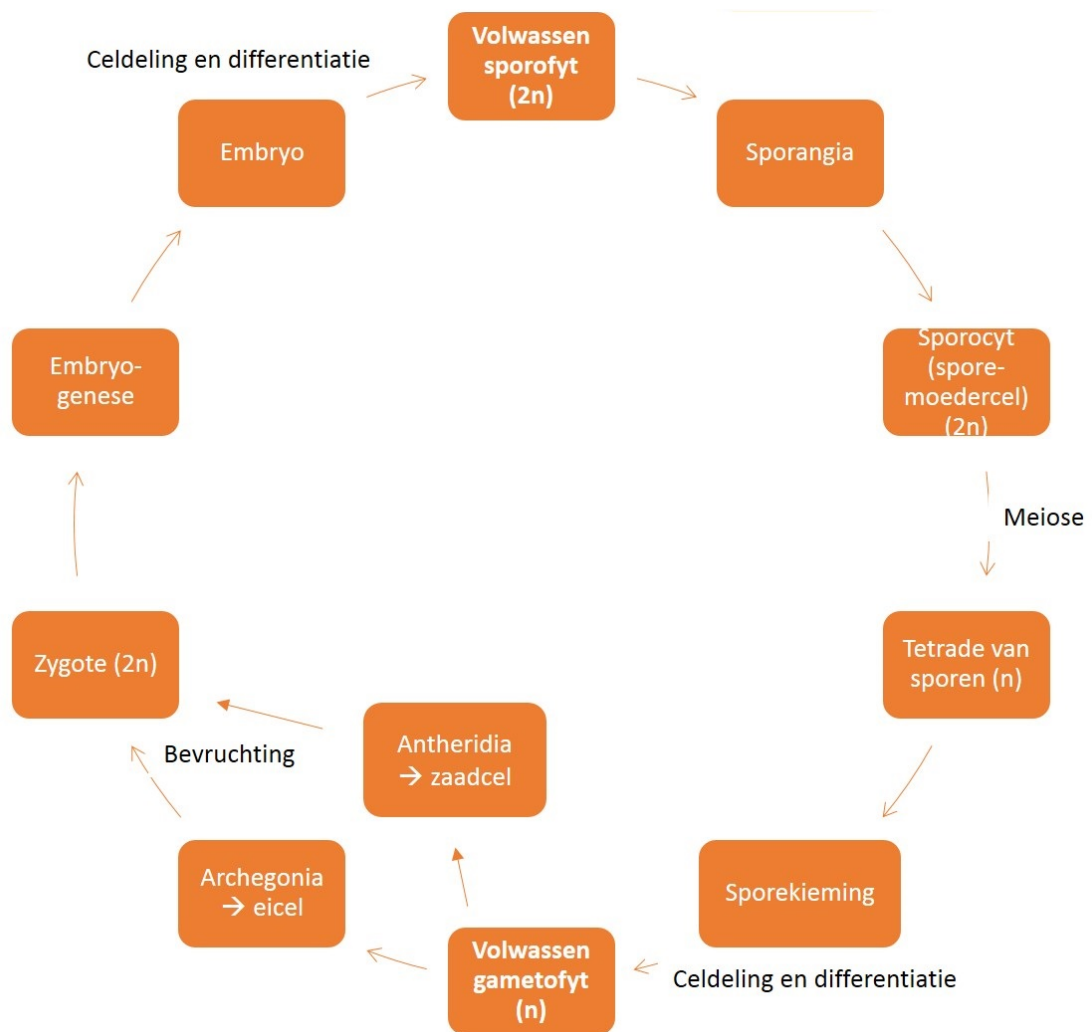

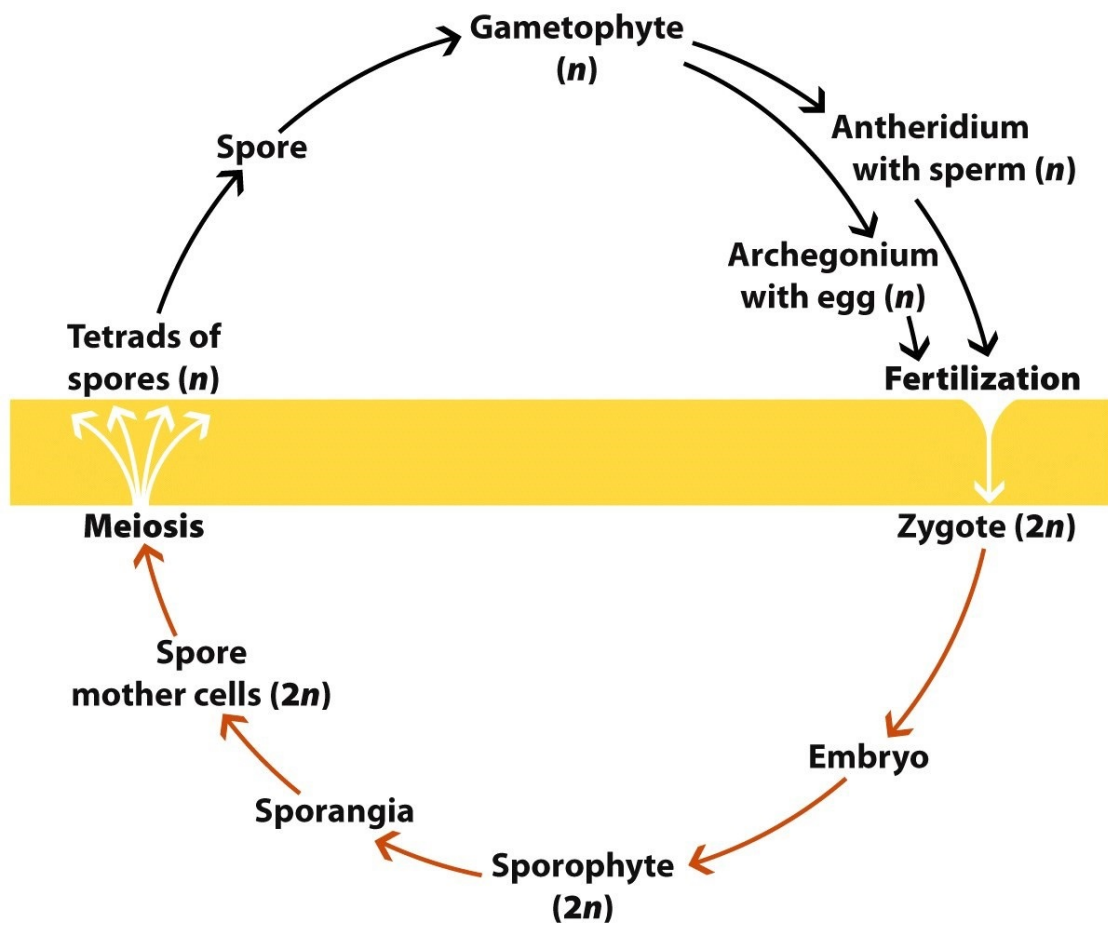
Figuur 5.4: Indeling van de vasculaire planten (*Tracheophyta*) volgens Judd *et al.* (2016).

Figuur 5.5: Indeling van de zaadplanten (*Spermatophyta*) volgens Judd *et al.* (2016).

Figuur 5.6: Algemene levenscyclus van planten

Figuur 5.7: Algemene levenscyclus van de vaatplanten (bron: Raven *et al.* 2013).

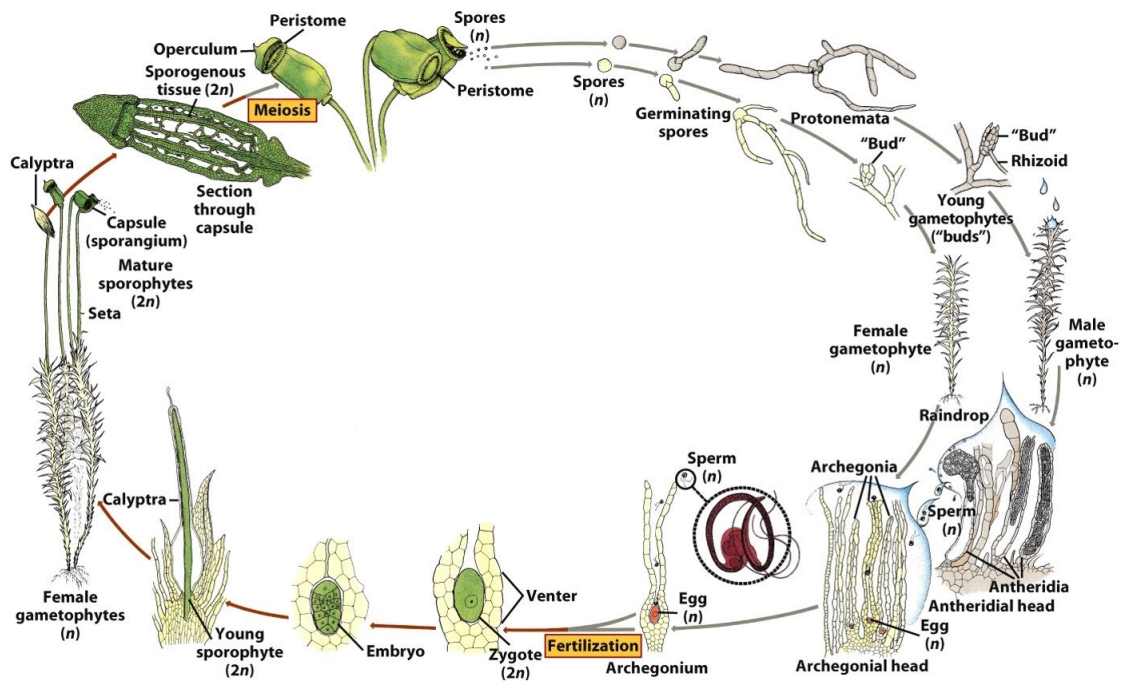
5.1 Mossen

- **Gametofyt** = haploïd, de 'mosplant'
- Produceert gameten
  - De gametofyt is nutritioneel onafhankelijk
  - Rhizoïden (wortelachtig orgaan): 1 cel dik
  - Het **gametangium** is een gametenvormend orgaan dat zelf al haploïd is (antheridium en archegonium).
  - Mannelijk voortplantingsorgaan: **antheridium**
    - * Steriele cellen (omhulsel) rond spermamoedercellen die differentiëren tot spermatozoïden (2 flagellen)
    - * Water nodig voor voortbeweging
  - Vrouwelijk voortplantingsorgaan: **archegonium**
    - * Steriele cellen (flesvormig) rond één eicel
    - * De **venter** is het deel van het archegonium dat de eicel bevat. Dit evolueert en wordt later de 'calyptra' (verwar dit niet met het wortelkapje).
- **Sporofyt** = diploïd, het sporenkapsel en steel
- Produceert sporen
  - Sporenproducerend orgaan = **sporangien/sporangium**
  - Zygote ontwikkelt tot embryo en later tot **sporogonium** en bestaat uit voet, seta (steel) en sporenkapsel
  - Nutritioneel afhankelijk van gametofyt
  - Operculum: dekseltje, peristoom: 'tandenring'
  - Veenmos (*Spagnum* sp.) bedekt 1-3% van de oppervlakte van de aarde. Het is één van de meest abundante plantensoorten op aarde en bepaalt in grote mate dus de C-cyclus van het veen.

De algemene levenscyclus van *Bryophyta* staat in **Fig. 5.8**.

De kenmerken die mossen en andere planten delen zijn de volgende:

- Er zit sporopollenine in de wand van de sporen
- Ze hebben beiden zowel antheridia als archegonia (dat zijn dus de **gametangia**)
- Embryo (de ontwikkelende sporofyt) zit in archegonium (vrouwelijke gametofyt)

Figuur 5.8: Algemene levenscyclus van *Bryophyta* (hier staat een *Polytrichum* sp. afgebeeld). **Protonemata** zijn het eerste stadium in de ontwikkeling van de juveniele gametofyt (bron: Raven *et al.* 2013).

- Diploïde sporofyt
- Ze hebben beiden sporangia
- Plasmodesmata, cellulose-celwand, plastiden
- Ze hebben beiden een cuticula

Mossen verschillen van andere planten door de aan- of afwezigheid van volgende kenmerken:

- Ze hebben xyleem noch floëem (ze hebben hadroom en leptoom)
- Ze produceren geen lignine
- Ze hebben een vrij levende gametofyt die groter is dan de sporofyt (dit is exact omgekeerd bij de bloemplanten)
- Ze hebben een subapicaal meristeem

De mossen kunnen onderverdeeld worden in volgende drie fyla:

1. Bryophyta (12,800 sp.): echte (blad)mossen, Eng.: *mosses*
2. Marchantiophyta (5200 sp.): levermossen, Eng.: *liverworts*
3. Anthocerotophyta (300 sp.): hauwmossen , Eng.: *hornworts*

5.2 Zaadloze vasculaire planten

Zaadloze vasculaire planten onderscheiden zich wat betreft hun morfologie:

- Bladeren: **microfyl** (Lycophyta) en **macrofyl** (alle andere vasculaire planten)
- Stengel
- Wortel

Wat betreft hun anatomie, morfologie en levenscyclus hebben ze volgende kenmerken (adaptatie aan land):

- Xyleem: tracheïden
- Floëem: geen zustercellen
- Ze hebben een schors in de stengel (cortex)
- Ze hebben een epidermis, stomata, en een cuticula
- **Homosporie** (meestal), biseksuele gametofyt met archegonia/antheridia
- **Heterosporie**: slechts in enkele varens en wolfsklauwen (en alle zaadplanten!)
- Ze hebben water nodig voor de beweging van het sperma, net zoals de Bryophyta, Anthocerotophyta en Marchantiophyta.

De verschillen met mossen zijn de volgende:

- Ze hebben xyleem en floëem
- Heteromorfe generatiewisseling is aanwezig
- Grotere sporofyt (onder andere dankzij de synthese van lignine)
- De sporofyt is nutritioneel onafhankelijk van de gametofyt
- Apicaal meristeem is aanwezig

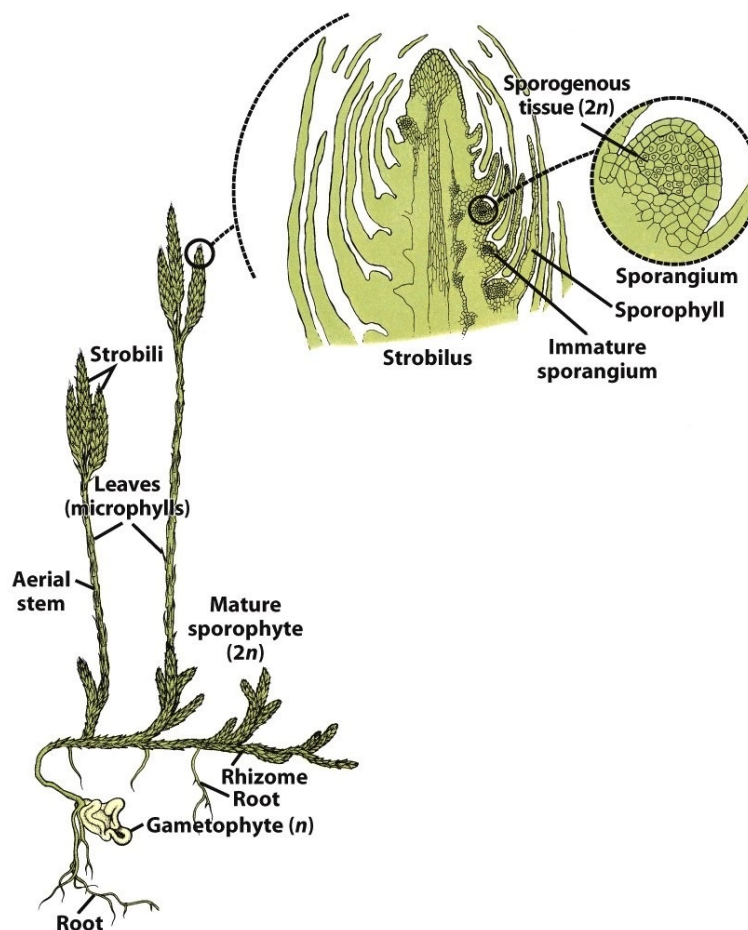
5.2.1 Lycophyta

Lycopodiaceae (Wolfsklauwfamilie)

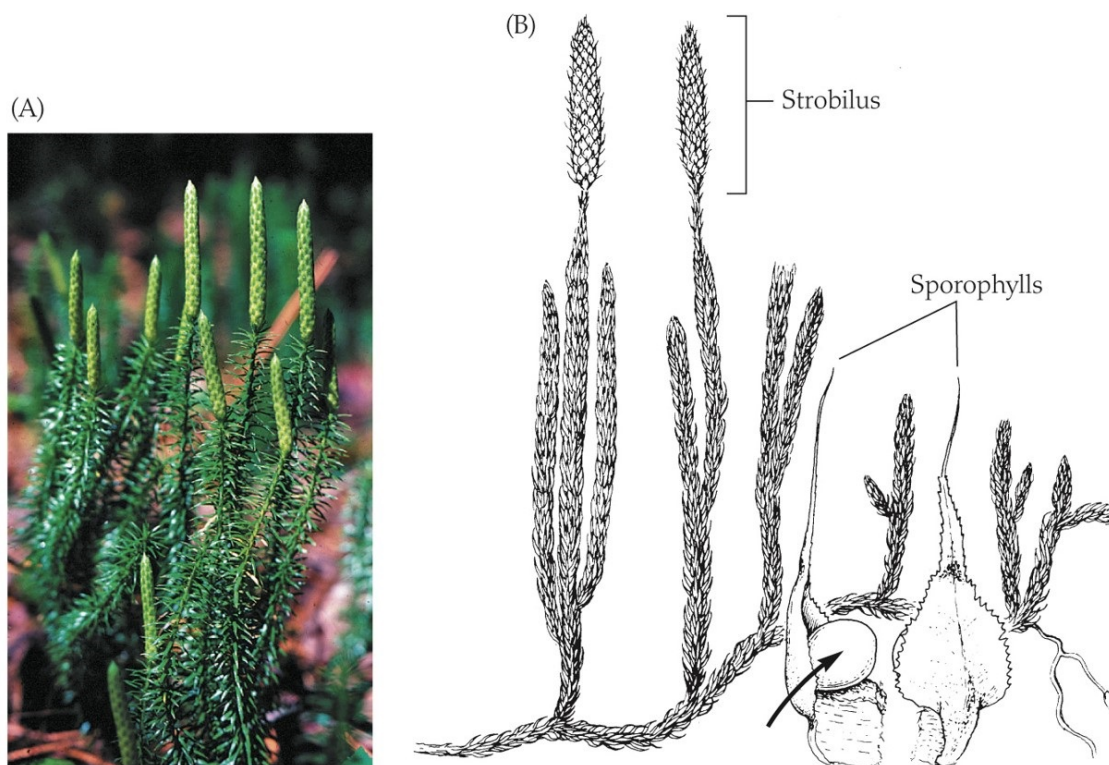
- kruidachtig
- 's winters groen blijvende landplanten

- wortels komen voor langs de stengels, gaffelvormig vertakt
- bladen klein, dicht bijeen
- groot sporangium op de bovenzijde van de vruchtbare bladen
- Ze vormen een **strobilus**: een reproductieve structuur bestaande uit sporofyls (aan-gepaste bladeren) of ovule-dragende schubben terminaal gegroepeerd op een stengel (**Fig. 5.9** en **Fig. 5.10**)
- sporen zeer talrijk, onderling gelijk wat betreft hun vorm en grootte (homospoor)
- 17 genera, 475 sp.: o.a. *Lycopodium*

Figuur 5.9: Detail van de strobili van de Lycopodiaceae (bron: Raven *et al.* 2013).

Figuur 5.10: Detail van de strobili van de Lycopodiaceae (bron: Judd *et al.* 2016).

Isoetaceae (Biesvarenfamilie)

- kruidachtige, overblijvende waterplanten
- wortels gegaffeld
- vormen een stengelknol
- bladen dicht bijeen met ingezonken **tongetje (ligula)**
- sporangiën in een groeve onder de ligula
- **Heterospor:**
  - macrosporen met enkele lijsten waartussen stekels, wratten of knobbels, witachtig zitten.
  - microsporen in groot aantal in de microsporangien, dikwijls glad.
- 4 genera, 93 sp.: o.a. *Isoetes*

5.2.2 Monilophyta

- Bestaan uit de varens en varenachtigen zoals paardenstaarten
- 75 % van deze soorten komen voor in de tropen
- Vormen ofwel leptosporangia ofwel eusporangia (**Fig. 5.11**).

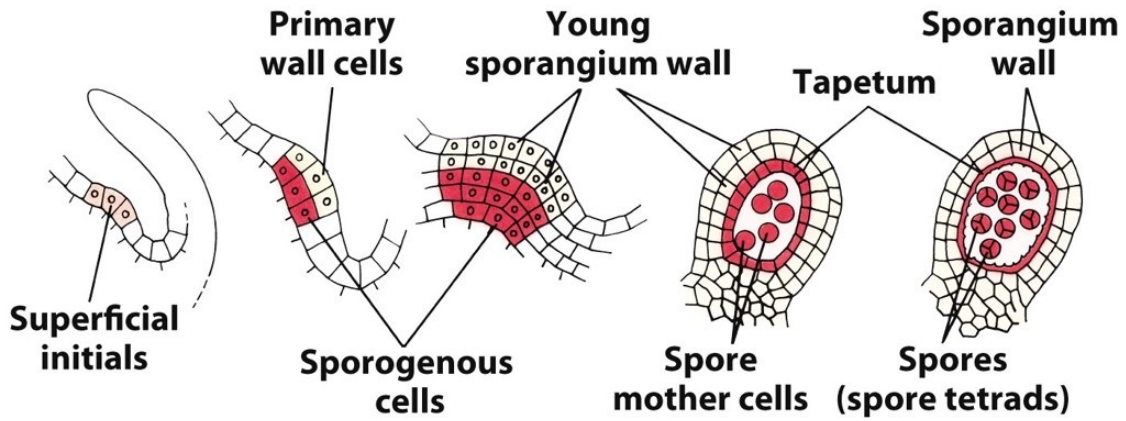
Ophioglossaceae (Addertongfamilie)

- eusporangiate varens
- aardvarens met korte, rechtopstaande wortelstok
- jaarlijks vormen ze één blad per groeipunt
- sporangiën in een aar of pluim
- 7 genera, 110 sp.: o.a. *Ophioglossum*

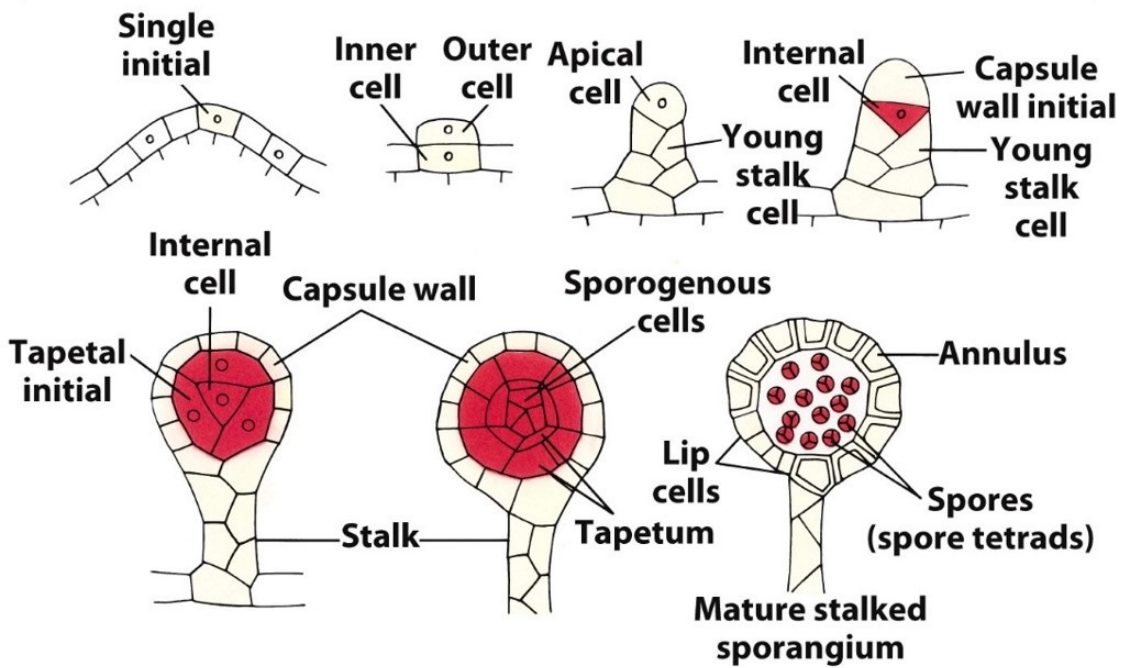
Alle hierna besproken varens zijn leptosporangiate varens.

Polypodiaceae (Eikvarenfamilie)

- aard-, boom- of rotsvarens
- kruipende wortelstok met schubben
- bladen verspreid, steel aan de voet met 2 grote en 2 kleine vaatbundels
- sporangiënhoopjes (**sori**) rond tot elliptisch zonder dekvlies (**Fig. 5.12**)
- De levenscyclus staat schematisch weergegeven in **Fig. 5.13** en **Fig. 5.14**
- 116 genera, 1601 sp.: oa. *Polypodium*

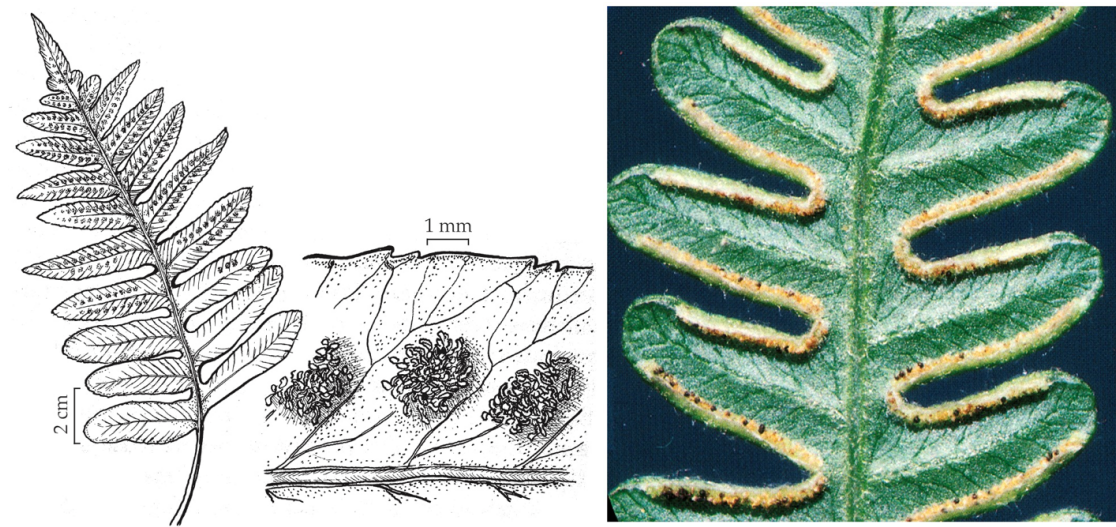

Eusporangium development

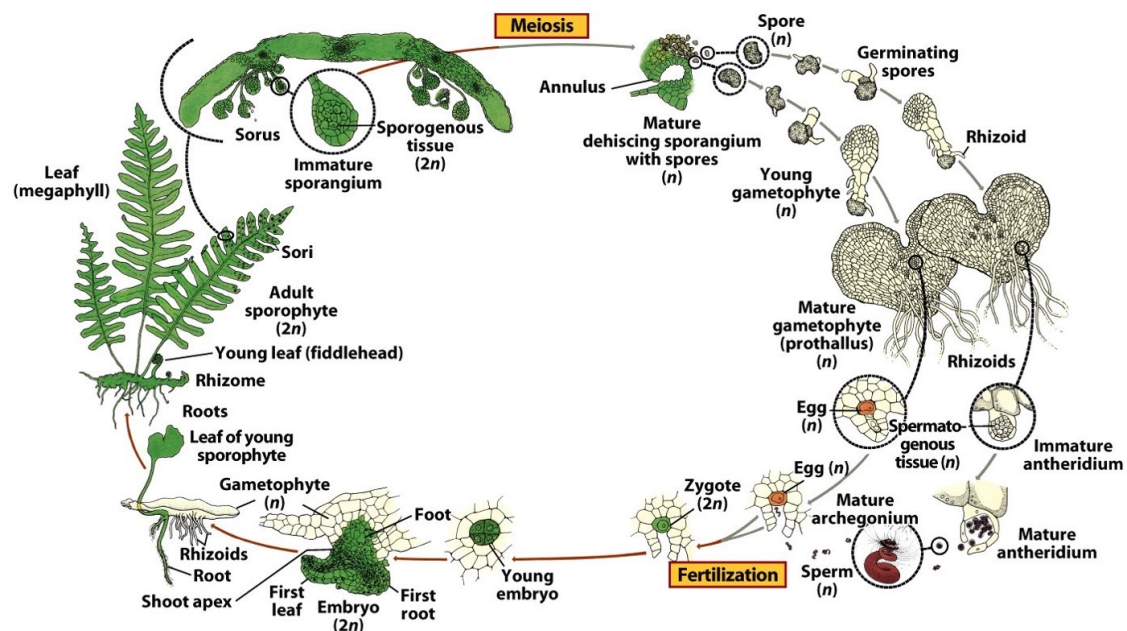

Leptosporangium development

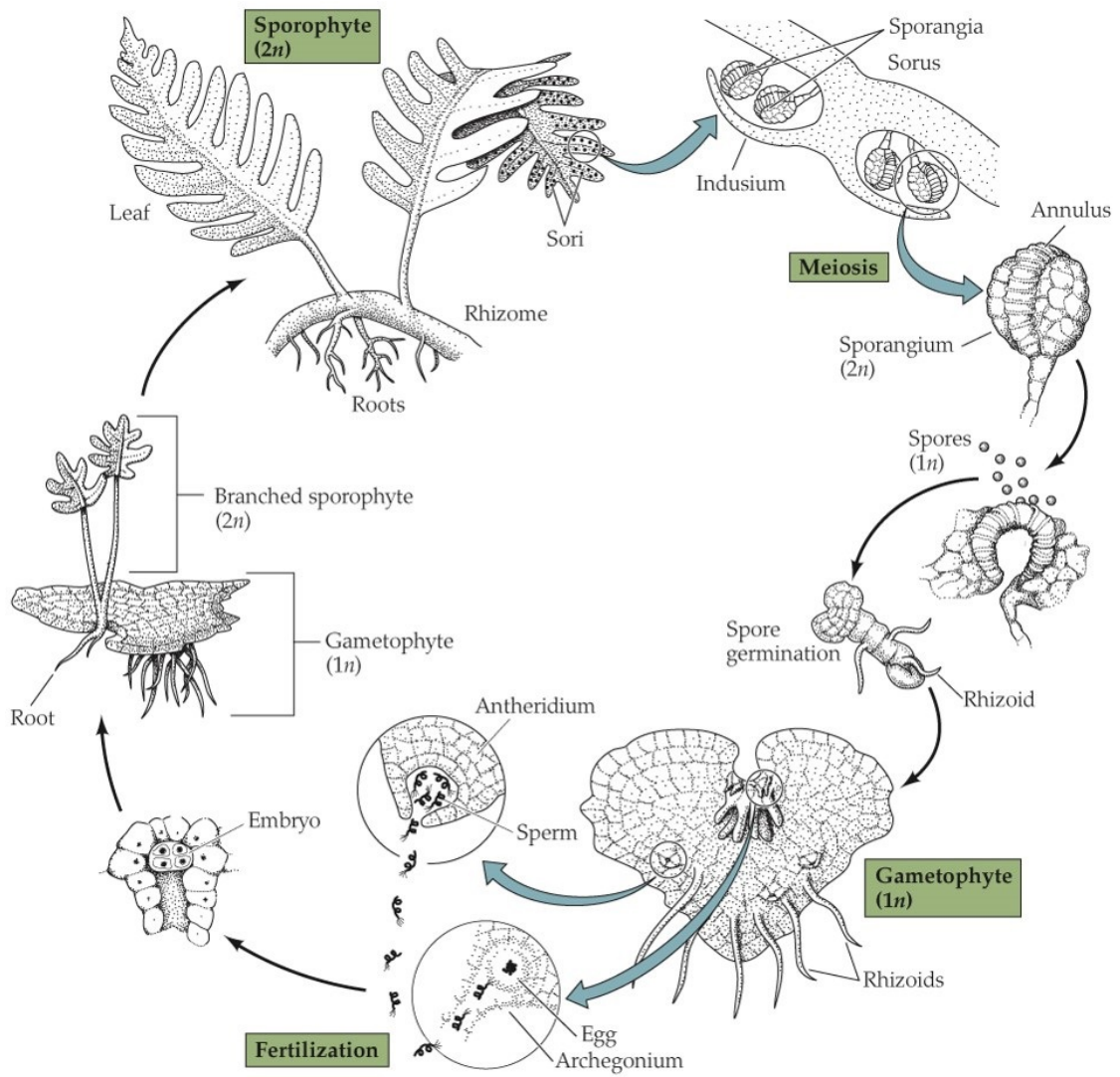
Figuur 5.11: Eusporangia (boven) ontstaan uit meerdere initialen, resulteren in vele sporen, en hebben een dubbele wand. Leptosporangia (onder) ontstaan uit één initialcel en resulteren in minder sporen (bron: Raven *et al.* 2013).

Figuur 5.12: Schematische weergave van het blad van een Polypodiaceae-varen (links) en sori op het blad van *Pteridium aquilinum* (rechts). Sori zijn groepjes sporangia (bron: Judd *et al.* 2016 en Raven *et al.* 2013).

Figuur 5.13: Algemene levenscyclus van *Polypodium*-varens (met leptosporangia, is homospor) (bron: Raven *et al.* 2013).

Figuur 5.14: Algemene levenscyclus van een leptosporangiate varen (bron: Judd *et al.* 2016).

Dennstaedtiaceae (Adelaarsvarenfamilie)

- aardvarens met kruipende, harige wortelstok
- jaarlijks één blad
- bladen gedeeltelijk behaard, samengesteld
- sporangiën naar de bladrand geplaatst (**Fig. 5.12**)
- 16 genera, 220 sp.: o.a. *Pteridium aquilinum* (adelaarsvaren, typisch voor oude bossen)

Athyriaceae (Wijfjesvarenfamilie)

- aardvarens met rechtopstaande, opstijgende of kruipende wortelstok
- bladen verspreid of in bundels, steel aan de voet met 2 afzonderlijke vaatbundels
- sporangiën met of zonder dekvliesje
- 15 genera, 658 sp.: o.a. *Athyrium* (216 sp.)

Dryopteridaceae (Niervarenfamilie)

- aardvarens met korte, rechtopstaande of opstijgende wortelstok met schubben
- bladen in bundels, steel aan de voet met 5 of meer vaatbundels
- sporangiënhoopjes met nier- tot schildvormig dekvliesje
- 55 genera, 1871 sp.: o.a. *Dryopteris* (302 sp.), *Polystichum* (276)

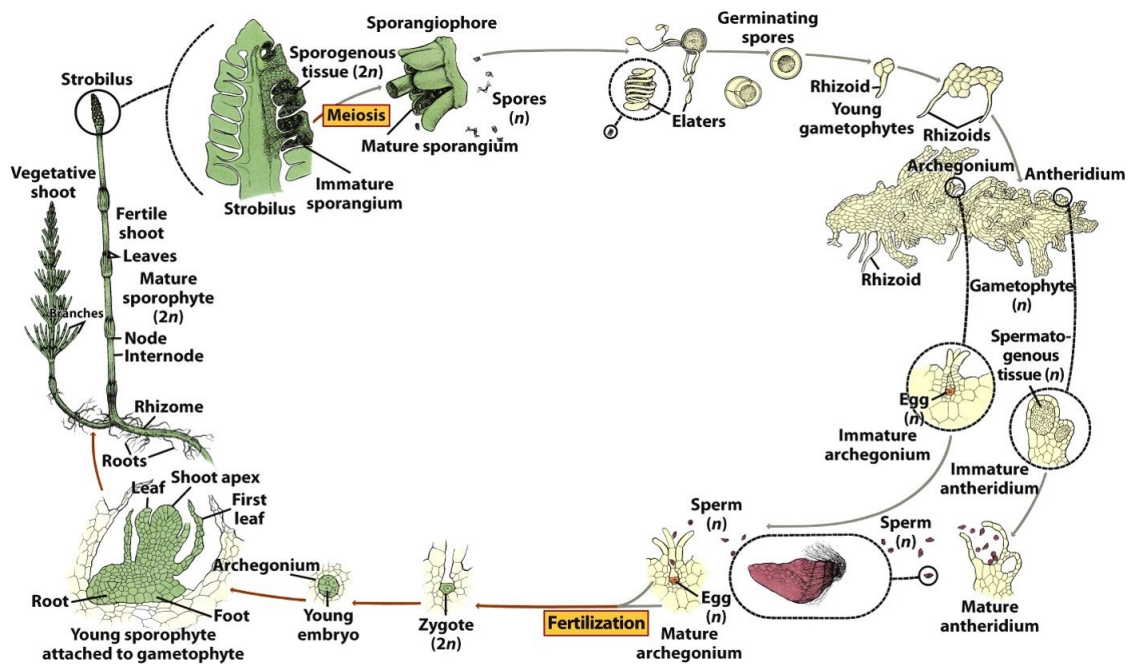
Blechnaceae (Dubbelooffamilie)

- aardvarens met korte, rechtopstaande wortelstok met schubben
- bladen in bundels, leerachtig; de vruchtbare verschillen van de onvruchtbare
- steel aan de voet met 2 grote en enkele kleinere vaatbundels
- sporangiënhoopjes langwerpig, met langwerpig dekvliesje
- 21 genera, 219 sp.: o.a. *Blechnum*

Equisetaceae (Paardenstaartfamilie)

- kruidachtig, overblijvende land- of moerasplant
- wortelstok onderaards, aan de knoppen wortelend
- stengel geled, met centrale holte omgeven door 2 kransen kleinere holttes
- bladen kranstandig, vergroeid tot een stengelomvattende schede
- sporangiën zakvormig, schilvormige tot een aar verenigde sporangioforen (dit is een sporangia-dragende tak) (**strobilus**)
- sporen talrijk, met 2 smalle springdraden (**elateren**)
- levenscyclus: zie **Fig. 5.15**
- 1 (3) genera, 27 species: o.a. *Equisetum*

Figuur 5.15: Algemene levenscyclus van *Equisetum* (bron: Raven *et al.* 2013).

5.3 Zaadplanten

Tot de zaadplanten (Embryophyta) behoren de Coniferophyta, Cycadophyta, Ginkgophyta, Gnetophyta en Anthophyta. De eerste vier vormen samen de zogenaamde **gymnospermen**. Een synoniem voor Anthophyta is **angiospermen**.

Verschillen tussen zaadplanten en andere planten:

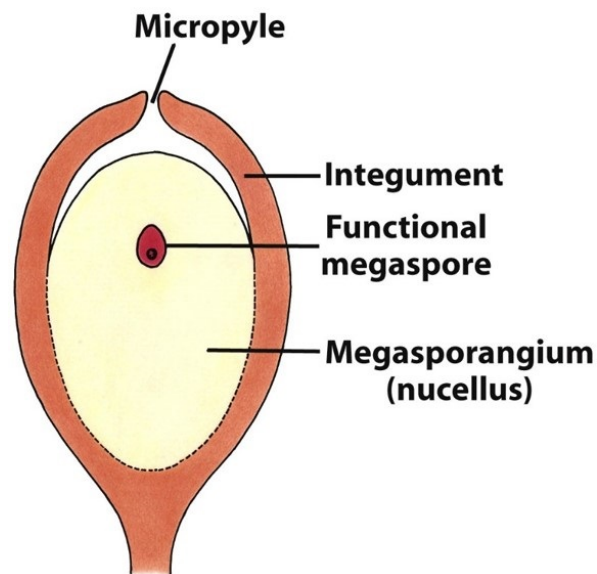
- Gametofyt is nog sterker gereduceerd
- Antheridia en archegonia:
  - Zaadloze vasculaire planten hebben beiden;
  - Coniferen hebben enkel archegonia;
  - Angiospermen zijn beiden verloren.
- Het sperma is bij de zaadplanten niet meer beweeglijk (uitzonderlingen zijn de *Ginkgo* en *Cycas*). Ze worden **passief getransporteerd** via de pollenkiembuis.
- De volwassen planten (sporofyt) zitten vast in het bodemsubstraat: ze zijn sessiel. De enige twee structuren die kunnen bewegen zijn de mannelijke microgametofyt (pollenkorrel) en de jonge sporofyt (zaad).

Evolutie van zaden en zaadknop (ovule) vindt plaats (Fig. 5.16):

- Heterosporie
- Megasporen zitten binnen een megasporangium (= nucellus)
- Megagametofyt ontwikkelt binnen het megasporangium
- Ontwikkeling embryo (= jonge sporofyt) binnen megagametofyt binnen megasporangium
- Vorming integumenten rond het megasporangium met een micropyle
- Apex van het megasporangium kan microsporen (pollen) ontvangen

Gemeenschappelijk kenmerken van de gymnospermen:

- Ze hebben tracheïden in het xyleem
- Ovule: megasporangia omgevormd tot nucellus en beschermd door 1 integument
- Microsporangia zijn omgevormd tot pollenzakjes

Figuur 5.16: Zaadknop van de Coniferophyta (bron: Raven *et al.* 2013).

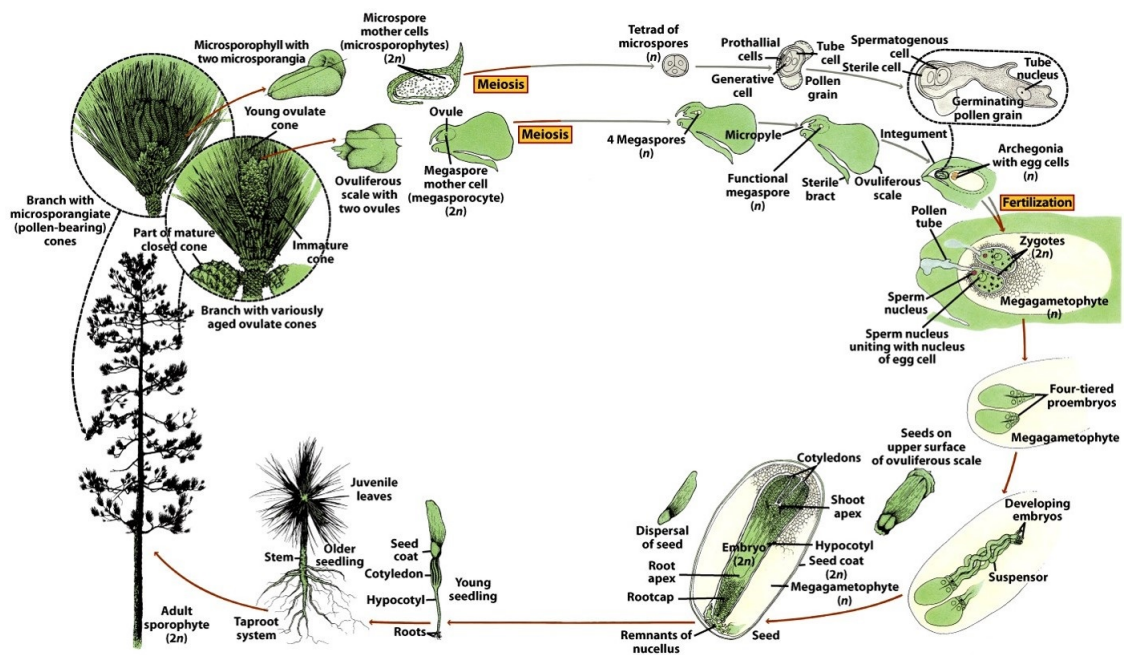
- Bescherming van de ovule in een kegel (onbeschermd bij *Ginkgo* en *Cycas*)
- Een kegel kan ook vlezig zijn (denk aan de jeneverbess)
- Mannelijke gametofyt bestaat uit 4 of meer cellen
- Vrouwelijke gametofyt met gereduceerde archegonia die binnen het megasporangium (= ovule), staan op zaadschubben
- Bevruchting via pollenkiembuis
- Zaden bevatten géén echt **endosperm**: de megagametofyt zorgt voor de voeding van het embryo.

5.3.1 Coniferophyta

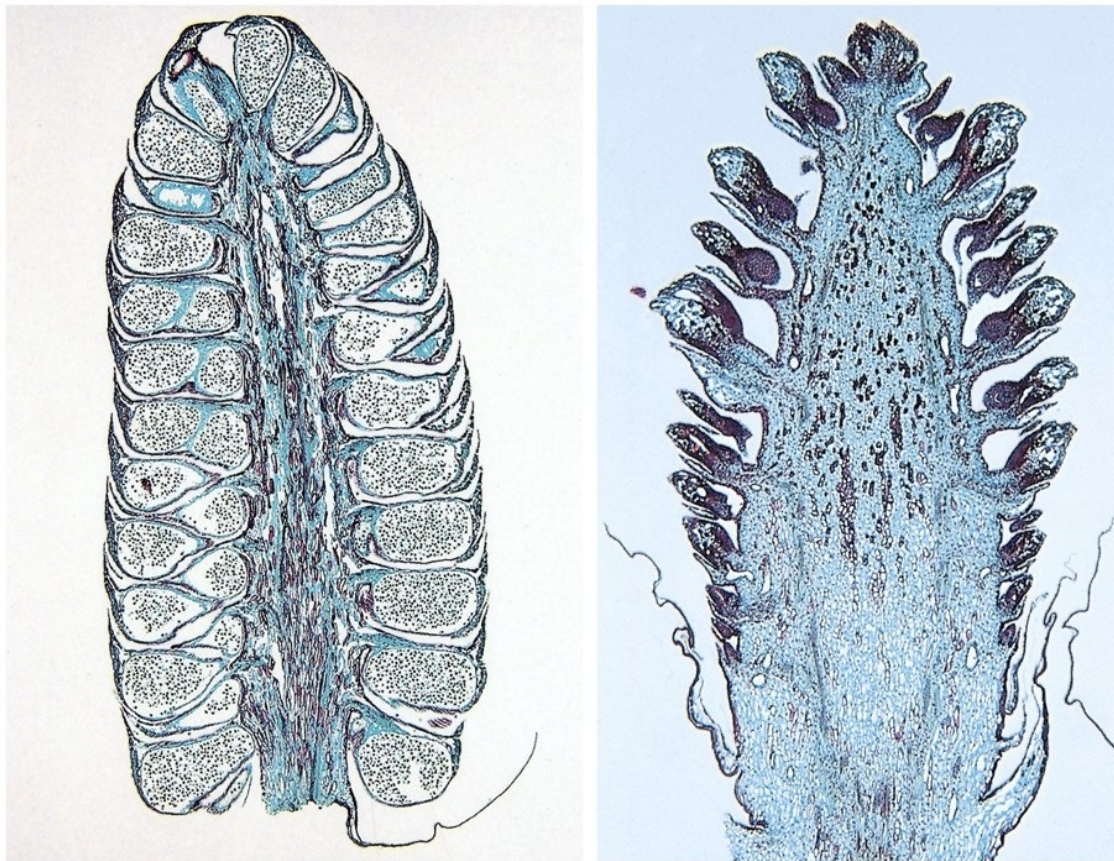
- Naalden van de Coniferophyta kunnen 2 tot 4 jaar oud worden, soms zelfs 45 jaar (o.a. bij *Pinus longaeva*)
- Micro- en megasporofyllen vormen kegels (**Fig. 5.17**)
- **Microsporofyllen** vormen het stuifmeel met luchtblazen en 4 cellen (**Fig. 5.18**)
- **Megasporofyllen** vormen een zaadknop (**Fig. 5.18**)
- De zaadknop bestaat uit nucellusweefsel en integumenten
- Na de winter start de vorming van de **megasporemoeder**cel. Deze ondergaat vervolgens een reductiedeling (meïose). Van de resulterende 4 megasporen gaan er 3 degenereren. Eén megaspore overleeft.
- Soms zit er maar liefst 15 maand tussen bestuiving en bevruchting
- Megaspore: vormt enkele archegonia
- Pollen kiemt → er wordt een pollenbuis gevormd → generatieve cel → 1 steriele steelcel en 1 spermatogene cel → 2 spermakernen (één versmelt met eicel, de andere desintegreert)
- Aanleg meerdere embryo's, meestal ontwikkelt zich één embryo met vele cotylen

Samenvattend: het resulterende zaad bestaat bij de Coniferophyta dus uit (**Fig. 5.19**):

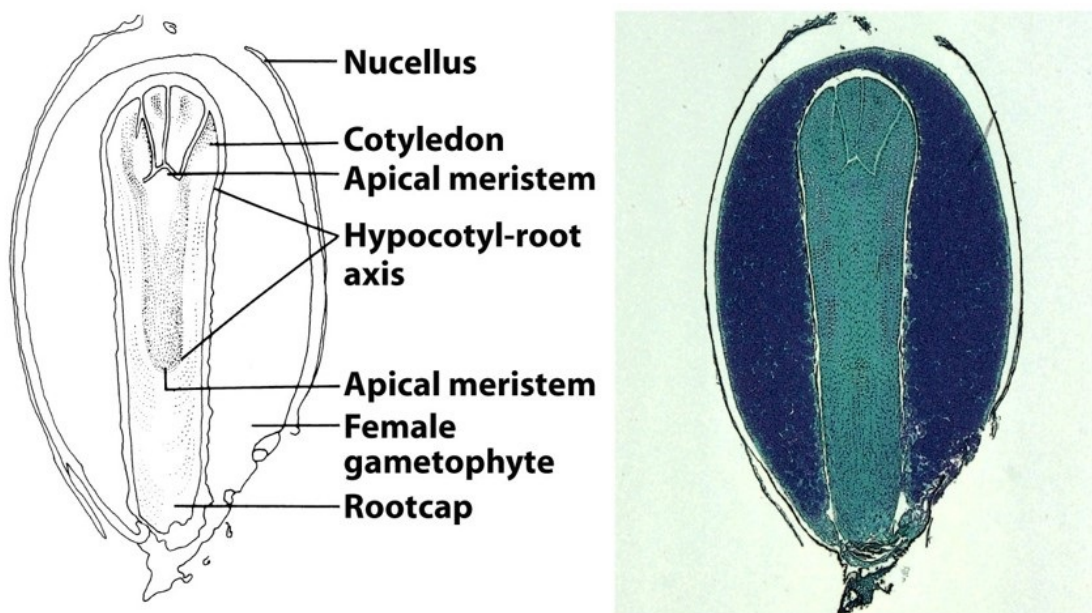
- Zaadhuid en de resten van de nucellus: diploïd, dit is weefsel van de 'moeder'sporofyt
- Haploïde (mega)gametofyt ('tussenfase')
- Embryo: diploïd, 'dochter'sporofyt

Figuur 5.17: Algemene levenscyclus van de den (*Pinus*) (bron: Raven *et al.* 2013).

Figuur 5.18: Microsporofyllen (links) en megasporofyllen (rechts) van *Pinus* (bron: Raven *et al.* 2013).

Figuur 5.19: Schematische voorstelling en foto van het zaad van *Pinus*. De zaadhuid is verwijderd (bron: Raven *et al.* 2013).

Pinaceae (Dennenfamilie)

- bomen, zelden struiken, eenhuizig
- bladen verspreid of in bundels, naaldvormig, met harsgangen, vaak met 2 witte strepen onderaan
- zaadknoppen 2 per zaadschub
- zaadschubben en/of dekschubben, verhout als rijp
- mannelijke kegels alleenstaand of tot aren verenigd, met talrijke meeldraden, ieder met 2 stuifmeelzakjes
- Embryo met vele cotylen
- 11 genera, 255 sp.: o.a. *Abies* (zilverspar), *Picea* (fijnspar), *Pinus* (den), *Larix* (lork), *Pseudotsuga*, *Tsuga*, ...
- Komen quasi enkel op noordelijk halfrond voor
- Gebruik: hout!

Cupressaceae (Cipresfamilie)

- bomen of heesters, één- of tweehuizig met hars
- bladen tegenoverstaand of in kransen van 3
- kegelschubben kruiswijs, ieder met ééntot veel zaden
- schubben in de rijpe kegel vergroot, houtig of leerachtig
- mannelijke kegel klein, met weinig meeldraden, ieder met (2 of)3-6 stuifmeelzakjes
- 32 genera, 166 sp.: o.a. *Juniperus* (jeneverbes), *Thuja*, *Cupressus*, *Chamaecyparis*, *Sequoia*, *Sequoiadendron*

Taxaceae (Taxusfamilie)

- altijdgroene bomen of heesters, meestal tweehuizig
- bladen verspreid, naaldvormig zonder harsgangen
- zaad omgeven door een bekervormig vlezig omhulsel (**arillus**)
- mannelijke kegels met schildvormige meeldraden
- 6 genera, 31 sp.: o.a. *Taxus*
- Hagen, kerkhoven, ...

Podocarpaceae

- 20 genera, 191 sp. o.a. *Podocarpus*

Araucariaceae

- 4 genera, 39 sp. o.a. *Araucaria*

5.3.2 Cycadophyta**Cycadaceae**

- *Cycas* sp.

5.3.3 Ginkgophyta**Ginkgoaceae**

- tweehuizig
- bladen tweelobbig
- zaden zijn abrikoosvormig, stinkend
- Levend fossiel: enkel *Ginkgo biloba* nog aanwezig (Japanse notenboom) maar komt hoogstwaarschijnlijk niet meer in het wild voor.
- 1 genus, 1 sp.: *Ginkgo biloba*
- Vaak aangeplant in steden en botanische tuinen.

5.3.4 Gnetophyta**Welwitschiaceae**

- *Welwitschia* sp.

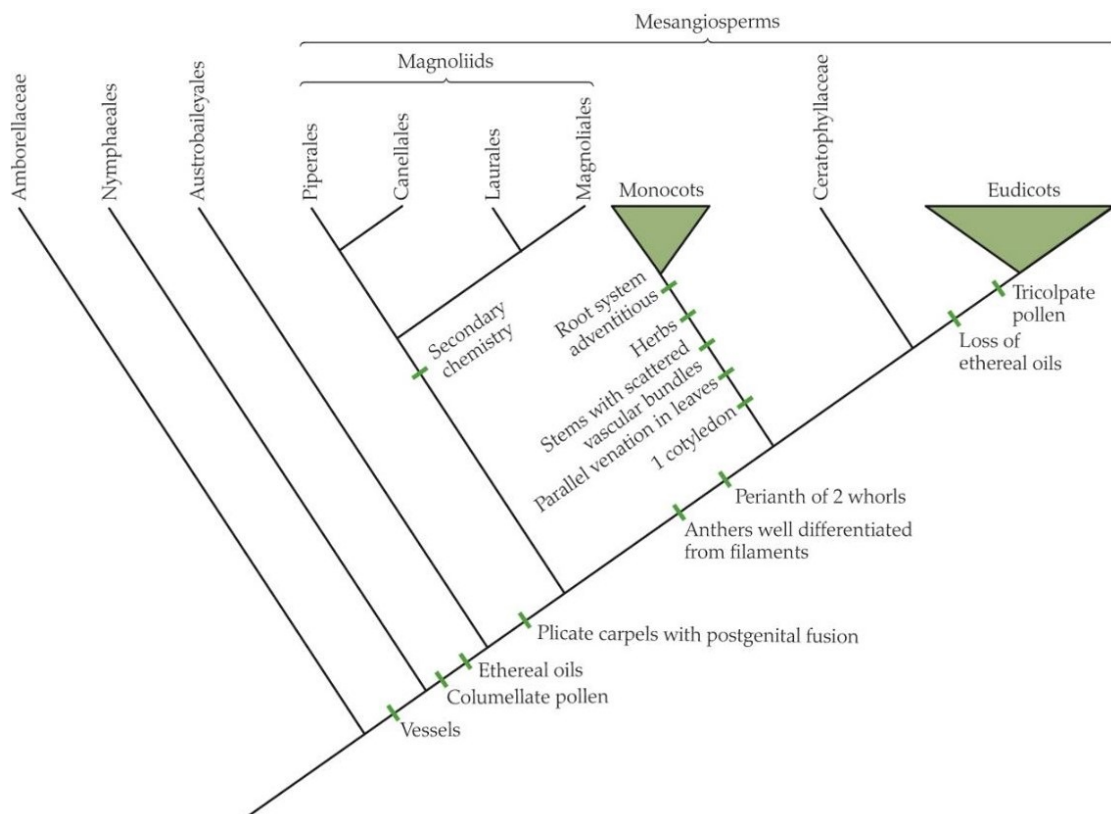
Ephedraceae

- *Ephedra* sp.: bestuiving vindt enkel plaats bij volle maan.

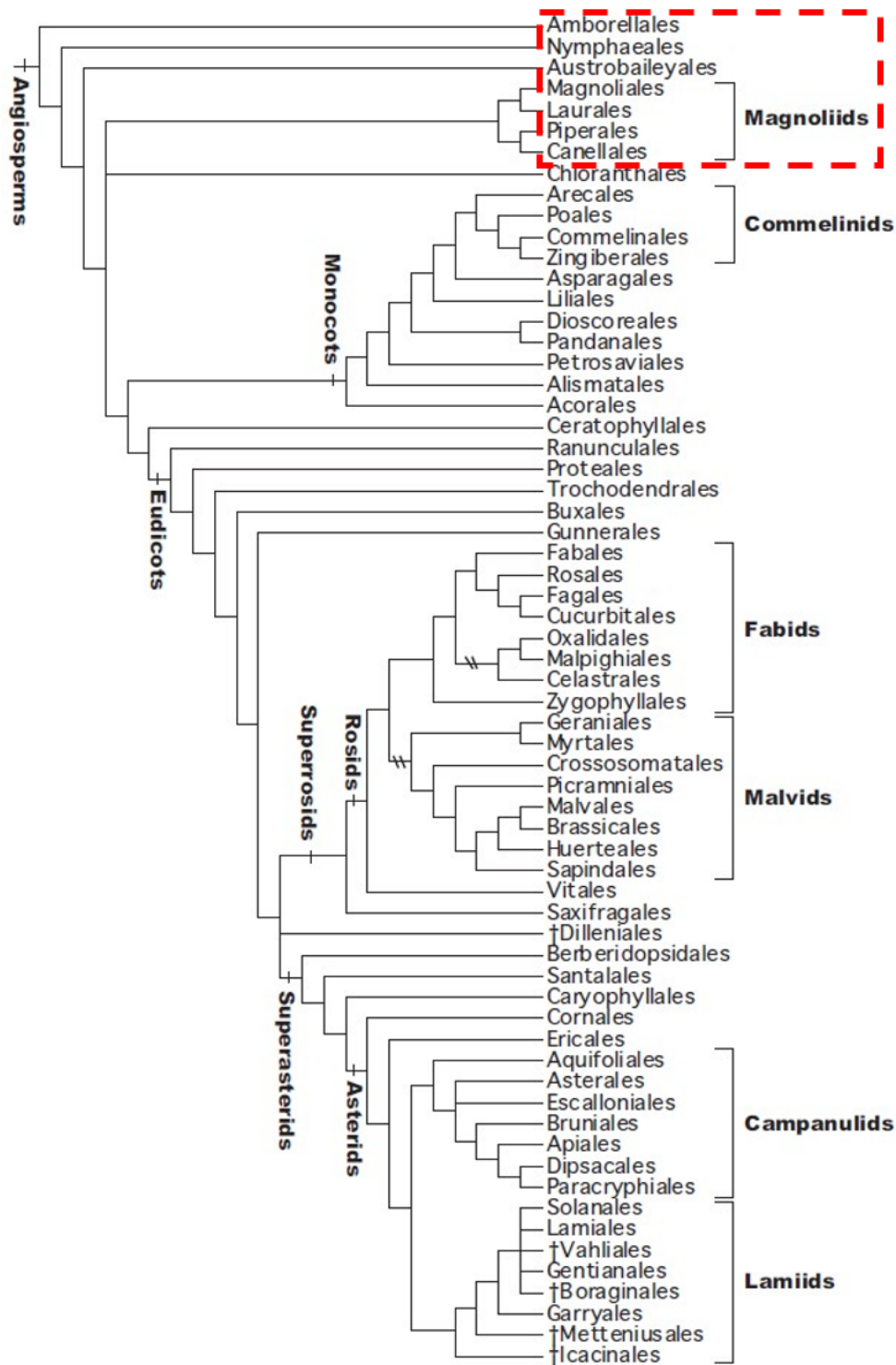
5.3.5 Anthophyta

De *Anthophyta* of angiospermen of bloemplanten zijn de dominante groep planten sinds reeds meer dan 100 miljoen jaar. Het is het grootste fyllum fotosynthetische organismen (**Fig. 5.20** en **Fig. 5.21**). De **verschillen** tussen de Anthophyta en de andere planten zijn de volgende:

- Ze vormen bloemen, wat niet meer is dan een 'stengel met sporofyl'
- De zaadknop (ovule) zit in een 'megasporofyl' of carpel
- Het zaad bevat endosperm
- Er vindt een **dubbele bevruchting** plaats (waar dit bij de gymnospermen niet het geval is: meestal is er slechts één functionele spermacel, en sterft de andere af)
- De pollenkorrel is de microgametofyt (die 'volwassen' is na de kieming van de pollenbuis)
- Embryozak is de megagametofyt (met 7 cellen en 8 kernen)
- Er worden vruchten gevormd

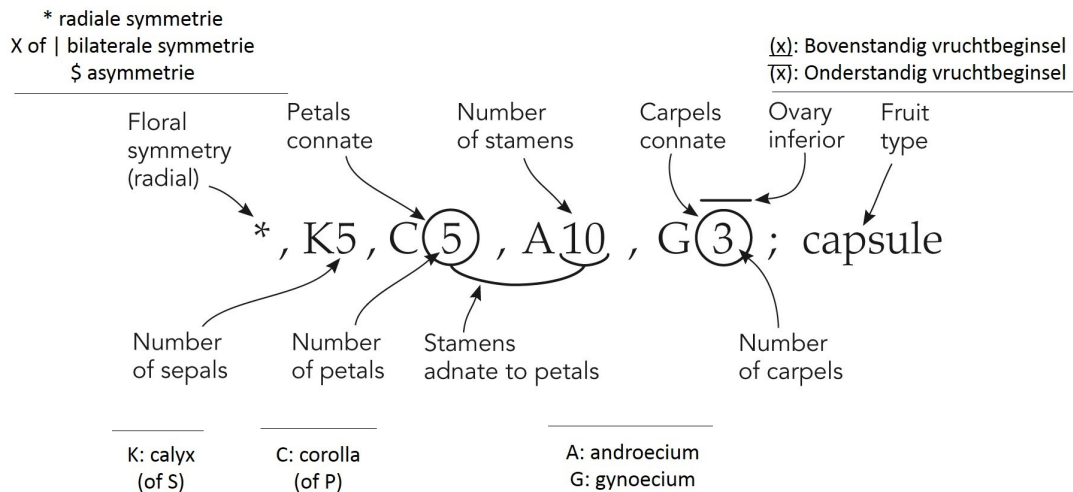

Figuur 5.20: Fylogenie van de *Anhtophyta* (bron: Judd *et al.* 2016).

Figuur 5.21: Fylogenie van de angiospermen met aanduiding van de zogenaamde 'basale bloemplanten' binnen de kader. Voor de rest is deze figuur exact dezelfde als deze op p. 41. Sommige auteurs rekenen de Magnoliiden niet tot de basale angiospermen. † betekent dat deze orde nieuw was voor de meest recente classificatie (bron: APG 2016).

Een van de belangrijkste kenmerken van de Anthophyta is de aanwezigheid van bloemen. De morfologie van bloemen kan beschreven worden aan de hand van de **bloemformule** (Fig. 5.22).

- * , K5 , C5 , A∞ , G10
  - A(5)
  - C(4) , A2
  - X , K(5) , C(5) , A10 , G5
  - G(5+5)
  - * , K4-5 , C4-5 , A8-10 , G(3)
  - * , K3 , C(3) , A6 , G1
  - * , K3 , C3 , A0 , G(2)
  - * , T-5 , A10 , G(3)
  - * , T-5 , A10 , G(3) ; capsule
- >12: ∞
  - A 5 : vergroeid; of gebruik (:): bv. (A5) bij vergroeiing binnen 1 krans
  - C en A vergroeid; of gebruik {:}: bv. {C4, A2} vergroeiing 2 of meer kransen
  - K, C en A vergroeid (hypanthium)
  - A5 + 5: bv. 5 grote en 5 kleine, steriele (•) A vergroeid
  - 4-5: range (variatie)
  - Variatie in vergroeid zijn
  - Ontbrekende A
  - T: tepalen, - om aan te geven dat K en C vergroeid zijn
  - Vrucht

Figuur 5.22: Werkingsprincipe van de bloemformule (bron: Judd *et al.* 2016).

(A) Basale bloemplanten

De zogenaamde 'basale bloemplanten' vormen een diverse groep van planten die thuishoren bij de monocotylen noch eudicotylen (echte dicotylen) (**Fig. 5.21**).

Nymphaeaceae (Waterleliefamilie)

- waterplanten
- bladen verspreid, enkelvoudig
- bloemen tweeslachtig
- 8 genera, 70 sp.: o.a. *Nymphaea* (waterlelie)

Magnoliaceae (Tulpenboomfamilie)

- bomen en struiken (gematigd-tropisch)
- bladen enkelvoudig, alternerend
- bloemen tweeslachtig
- T-6-∞, A∞, G∞
- 6 genera, 250 sp.: o.a. *Magnolia*, *Liriodendron*

Lauraceae (Laurierfamilie)

- bomen of struiken
- bladen enkelvoudig
- bloemen tweeslachtig of éénslachtig
- 68 genera, 2978 sp.: o.a. *Laurus* (laurier), *Cinnamomum* (kaneel), *Persea* (avocado)

Piperaceae (Peperfamilie)

- kruiden of kleine bomen
- bladen enkelvoudig
- bloemen tweeslachtig of éénslachtig
- vrucht: steenvrucht (!)
- 13 genera, 2658 sp.: o.a. *Piper nigrum* (peper)

Aristolochiaceae (Pijpbloemfamilie)

- houtige klimplanten of kruiden
- bladen verspreid, enkelvoudig
- bloemdek regelmatig of tweezijdig symmetrisch
- 8 genera, 624 sp.: o.a. *Aristolochia*

(B) Monocotylen

Monocotylen hebben gewoonlijk (er zijn uitzonderingen!) bijwortels, vertonen geen secundaire groei (en zijn dus meestal kruidachtig), parallelnervige bladeren en een embryo met één kiemlob (scutellum in grassen). Hun vaatbundels liggen meestal verspreid in de stengel (en niet in een kring zoals bij de dicotylen) (**Fig. 5.20**) en de bloedelen zijn meestal aanwezig in veelvoud van drie.

Liliaceae (Liefamilie)

- kruidachtige, overblijvende planten met bollen
- bladen enkelvoudig, wortelstandig
- bloemen tweeslachtig
- 18 genera, 746 sp.: o.a.
  - *Fritillaria*, kievitsbloem
  - *Lilium*, lelie
  - *Tulipa*, tulp

Asparagaceae (Aspergefamilie)

- tweehuizig
- wortelstok met vlezige spruiten
- naaldvormige takjes met schubvormige bladen
- rode bessen
- 128 genera, 2929 sp.: o.a. *Asparagus officinalis* (asperge) en *Hyacinthoides non-scripta* (boshyacint), *Agave* (tequila), *Polygonatum* (salomonszegel)

Amaryllidaceae (Narcisfamilie)

- kruidachtige, overblijvende planten met bol of soms knol
- bladen enkelvoudig, lijnvormig, wortelstandig
- bloemen tweeslachtig
- Zeer belangrijke sierplanten
- 80 genera, 2258 sp.: o.a. *Amaryllis*, *Galanthus*, *Narcissus* (met een **bijkroon** of corona)

Alliaceae (Uienfamilie)

- Nu in Amaryllidaceae (nog niet in Heukels)
- kruidachtig, overblijvend met bol
- bladen enkelvoudig
- bloemen tweeslachtig
- *Allium*: *A. cepa* (ajuin), *A. porrum* (prei), *A. sativum* (knoflook), *A. ursinum* (daslook)

Iridaceae (Lissenfamilie)

- kruidachtige, overblijvende planten met een wortelstok, bol of knol
- bladen smal en lijnvormig
- bloemen tweeslachtig, voor de bloei in een schede gehuld
- 80 genera, 2315 sp.: o.a. *Iris*, *Gladiolus*, *Crocus* (sierplanten)

Orchidaceae (Orchideeën)

- overblijvende planten met wortelstok of knol
- bladen verspreid, enkelvoudig
- bloemen tweeslachtig, tweezijdig symmetrisch, meestal in aren of trossen
- Belangrijke sierplanten
- Epifytisch of saprofytisch, kruidachtig
- Luchtwortels met **velamen**
- Specifieke bloem (**Fig. 4.99** en **Fig. 4.100**)
  - Bloemdek 6-bladig: T3+3 of T5+1: 1 T van de binnenste krans groter = **lip** of **labellum**
  - A1 of 2: meestal 1 meeldraad geheel vergroeid met G (onderstandig): stuifmeel tot klompjes verenigd (**polliniën**)
  - 3 stempels vergroeid tot **stempelzuil (gynostemium)**: 2 fertiel, 1 steriel omgevormd tot snavel
- Zaden zeer klein, zonder endosperm noch perisperm
- Kieming m.b.v. **mycorrhiza**-schimmel
- 899 genera, 27,801 sp.: o.a. *Vanilla* (gefermenteerd vruchtbeginsel), *Phalaenopsis*

Arecaceae (palmenfamilie)

- Tropisch tot warm-gematigd
- 185 genera, 2522 sp.: o.a. *Phoenix dactylifera* (dadelpalm), *Cocos nucifera* (kokosnoot), *Elaeis guineensis* (oliepalm)
- 'Stam' opgebouwd uit bladbasissen

Bromeliaceae

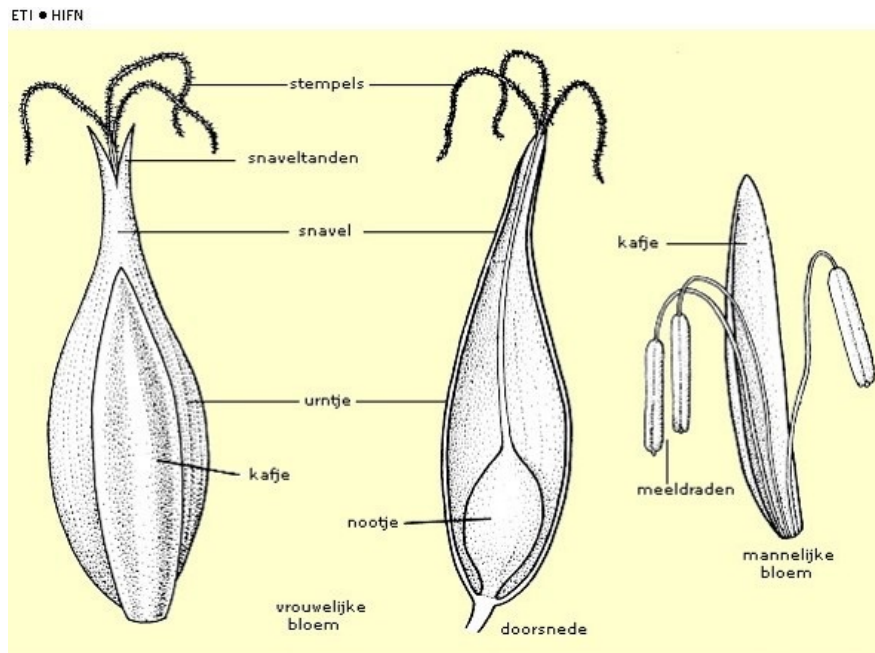
- Kruidachtig, meestal epifyten
- Tropisch tot warm-gematigd N- en Z-Amerika (vochtige bergbossen)
- 52 genera, 3320 sp.: o.a. *Ananas comosus* (ananas), *Bromelia* (sierplanten)
- *Ananas*: schijnvrucht van bracteeën (schutbladeren) en bloemas

Juncaceae (Russenfamilie)

- kruidachtige, eenjarige of overblijvende planten
- meestal met een wortelstok
- bladen smal, met een grasachtig uiterlijk
- bloemen tweeslachtig
- 8 genera, 506 sp.: o.a. *Juncus*, *Luzula*

Cyperaceae (Cypergrassenfamilie)

- kruiden met een gras- of biesachtig uiterlijk
- Stengels driekantig, alleenstaand of in groepjes
- bladeren 3-rijig, bladscheden gesloten, zonder ligula
- aren alleenstaand of samengesteld
- bloemen eenslachtig of tweeslachtig, windbestuivers (**Fig. 5.23**)
- 110 genera, 5784 sp.: o.a. *Cyperus*, *Carex*, *Eriophorum*

Figuur 5.23: Bloem van een zegge (*Carex* sp.) (bron: van der Meijden 2005).

Poaceae (Grassenfamilie)

- éénjarig of overblijvende kruiden
- stengels buisvormig (hol)
- bladen met bladschede, bladschijf en tongetje
- Bloemen meestal 2-slachtig (**Fig. 4.102**)
- T-2-, A(1-)3(-6), (G2-3)
- Meestal 3 meeldraden
- Bovenstandig vruchtbeginsel met 1 zaadknop en meestal 2 stijlen (pluimvormig)
- Meeldraden aan de voet met meestal 2 kleine schubjes (**lodicae** of **zwellichaampjes**, de oorspronkelijke tepalen). De **kroonkafjes** openen d.m.v. deze zwellichaampjes.
- Het geheel omgeven door 2 schutbladen, een buitenste **kroonkafje (lemma)** en een binnenste kroonkafje (**palea**)
- Bloemen in 2 rijen geplaatst, aan de voet met meestal 2 schutbladen (**kelkkafjes** of **glumae**)
- Bloemen een aartje vormend

- Aartjes gerangschikt in aar of pluim
- Windbestuivers
- 759 genera, 11,554 sp.: kosmopolitisch
  - *Lolium perenne* en *L. multiflorum*: Italiaans en Engels raaigras
  - *Zea mays*: maïs
  - *Saccharum*: suikerriet
  - *Triticum*: tarwe
  - *Hordeum*: gerst
  - *Avena*: haver
  - *Secale*: rogge
  - *Oryza*: rijst
  - *Bambusa*: bamboe
  - *Phragmites*: riet

Musaceae (Banaanfamilie)

- cilindrische pseudostengel
- bladeren alterneren
- bloemen eenhuizig
- 2 genera, 78 sp.: o.a. *Musa* (banaan): geen zaden in parthenocarpe vrucht

Zingiberaceae (Gemberfamilie)

- éénjarig of overblijvende kruiden
- stengels buisvormig
- bladen met bladschede, bladschijf en tongetje
- bloemen tweeslachtig, een aartje vormend
- 52 genera, 1587 sp.: o.a. *Zingiber*, *Curcuma*: in beide gevallen wordt de wortelstok geoogst.

(C) Eudicotylen**Ranunculaceae (Ranonkelfamilie)**

- meestal kruiden, soms houtig
- bladen meestal verspreid, vaak gedeeld (geen stipulen)
- T-4-∞ of K5, C5, A∞
- bloemen meestal tweeslachtig
- kelkbladen vrij (versus de Rosaceae waar de kelk ten gevolge van de wijze van inplanting op de bloembodem vergroeid lijkt)
- 65 genera, 2377 sp. voornamelijk uit de gematigde streken: o.a. *Ranunculus*, *Anemone*, *Aconitum napellus* (giftig), *Clematis*

Berberidaceae (Berberisfamilie)

- heesters, soms kruiden
- bladen verspreid, enkelvoudig of samengesteld
- bloemen tweeslachtig
- 19 genera, 755 sp.: o.a. *Berberis*

Papaveraceae (Papaverfamilie)

- kruiden met melksap
- bladen verspreid, vaak gedeeld
- bloemen tweeslachtig, gerimpelde petalen
- A4-∞ of (A4-∞)
- 41 genera, 920 sp.: o.a. *Papaver*, *Chelidonium* (stinkende gouwe)

Platanaceae (Plataanfamilie)

- bomen
- bladen verspreid, handvormig gelobd
- bloemen in bolvormige hoofdjes
- 1 genera, 9 sp.: *Platanus*

Proteaceae

- bomen van zuidelijk halfrond
- bladen verspreid, handvormig gelobd
- bloemen tweeslachtig, opvallend
- 68 genera, 1252 sp.: o.a. *Protea*, *Macadamia* (noten)

Saxifragaceae (Steenbreekfamilie)

- kruiden van gematigde streken en polen (bergen)
- bladen verspreid, soms tegenoverstaand, enkelvoudig
- bloemen tweeslachtig, meestal regelmatig
- 48 genera, 775 sp.: o.a. *Saxifraga*

Crassulaceae (Vetkruidfamilie)

- Kruiden
- Bladen enkelvoudig, vaak vlezig, zonder steunblaadjes
- Bloemen regelmatig, meestal tweeslachtig
- Kelkbladen 3–20, meestal 5. Kroonbladen of -slippen evenveel als de kelkbladen. Meel-
draden 3-40.
- Vruchtbeginsels bovenstandig, evenveel als de kelkbladen, vrij of iets vergroeid
- Vrucht een kokervrucht.
- 'vetplanten'
- 50 genera, 1482 sp.: o.a. *Sedum*, *Sempervivum*, *Kalanchoe*

Oxalidaceae (Klaverzuringfamilie)

- kruiden
- bladen verspreid, meestal 3-talig
- bloemen regelmatig, tweeslachtig
- 8 genera, 601 sp.: o.a. *Oxalis*

Euphorbiaceae (Wolfsmelkfamilie)

- kruiden of houtig, meestal met latex-melksap ('wolfsmelk')
- bladen verspreid of soms tegenoverstaand
- soms zonder bladeren (succulent met doornen)
- één- of tweehuizig
- bloemen zeer variabel: met perianth (bv. *Mercurialis*) of zonder perianth (bv. *Euphorbia*)
- bloemgestel bij *Euphorbia* is een **cyathium** (**Fig. 5.24** en **Fig. 5.25**). Dit is een bijzondere schijnbloem of deelbloeiwijze bestaande uit 1 vrouwelijke bloem en enkele tot 1 meeldraad gereduceerde mannelijke bloemen, de laatste met een geleed steeltje. De bloemen worden omgeven door een kelkachtig omwindsel met meestal 4 randklieren.
- 228 genera, 6547 sp.: o.a. *Euphorbia*, *Hevea* (rubber), *Manihot* (maniok), *Mercurialis*, *Ricinus*

Violaceae (Viooltjesfamilie)

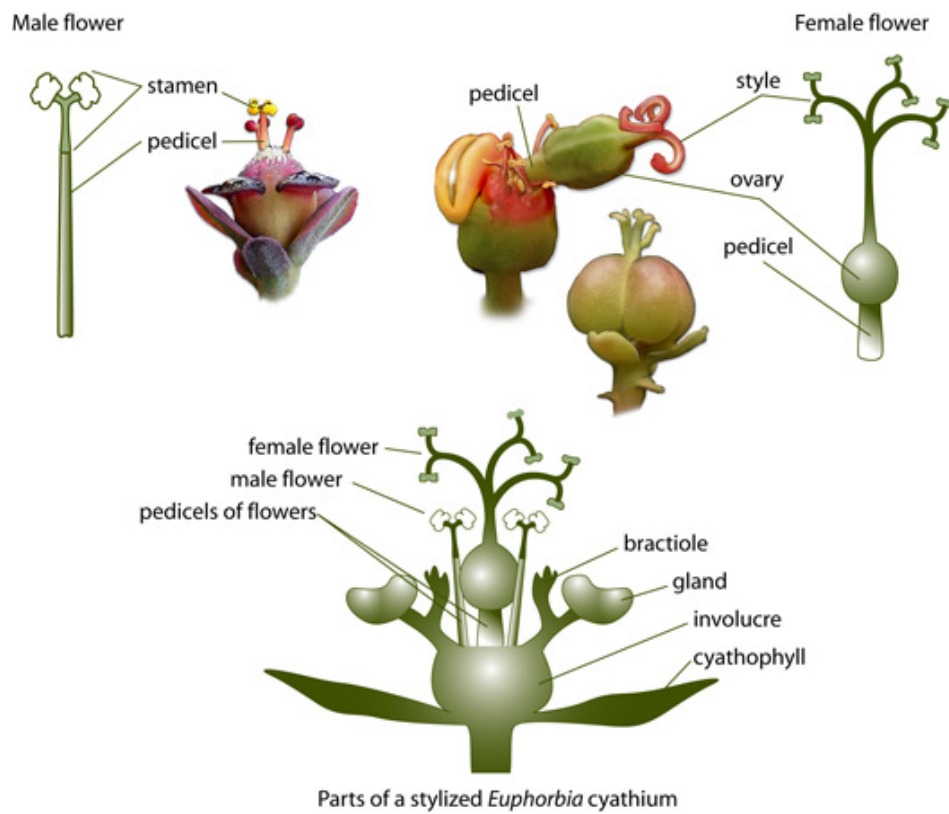
- Kruiden, soms houtig (tropen)
- bladen verspreid, enkelvoudig met steunblaadjes
- bloemen tweezijdig symmetrisch
- tweeslachtig
- Zaden met **elaiosoorn**
- 25 genera, 806 sp.: o.a. *Viola*

Passifloraceae (Passiebloemfamilie)

- bomen, struiken, lianen en klimplanten
- bladen verspreid, enkelvoudig
- Bloemen tweeslachtig
- 36 genera, 932 sp.: o.a. *Passiflora* (bes met pariëtale placentatie) (**Fig. 4.103**)

Figuur 5.24: Voorbeelden van cyathia bij de Euphorbiaceae (bron: Judd *et al.* 2016).

Figuur 5.25: Schematische weergave van de opbouw van een cyathium bij de Euphorbiaceae (bron: Elliot 2012).

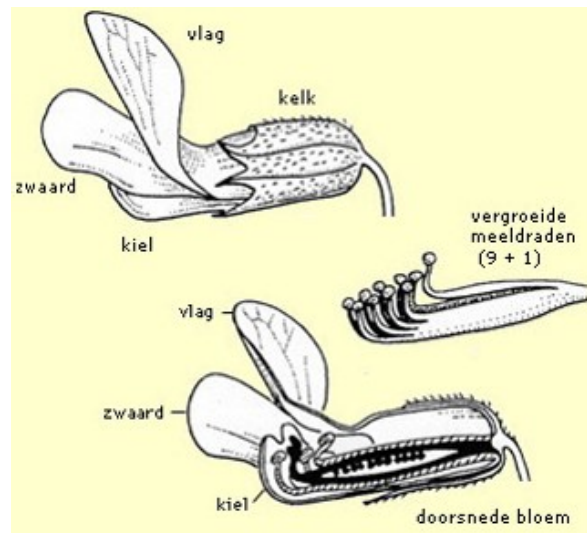
Salicaceae (Wilgenfamilie)

- bomen of heesters, **tweehuizig**
- bladen meestal verspreid, enkelvoudig
- **katjes** (= naakte, eenslachtige hangende aarvormig bloemwijze)
- iedere bloem in de oksel van een schutblad
- bloemdek napvormig of uit 1 of 2 honingklieren
- 54 genera, 1269 sp.: o.a. *Salix*, *Populus* (hout)

Fabaceae (Vlinderbloemenfamilie)

- kruiden of houtige planten, vaak met ranken
- bladen vaak samengesteld met steunblaadjes
- bloemen tweezijdig symmetrisch, vaak in trossen
- 5 kelk- en kroonbladen: K5, C5
- Kelk vergroeid, kroon losbladig
- Kroon van de bloem bestaat uit (2 vergroeide) kiel, vlag en 2 zwaarden (**Fig. 5.26**)
- A10-∞, vaak A(9)+1 (**diadelf**)
- Fixatie van stikstof via symbiose met *Rhizobium*-bacteriën
- Vrucht: **peul**
- Zaden zonder endosperm (reserve in cotylen)
- 946 genera, 24,505 sp.
- Veel economisch belangrijke planten:
  - *Arachis*: pinda
  - *Glycine*: soja
  - *Lupinus*: lupine
  - *Medicago*: luzerne
  - *Phaseolus*: boon
  - *Vicia faba*: tuinboon
  - *Pisum*: erwt

- *Robinia*
- *Melilotus*: honingklaver
- *Trifolium*: klaver

Figuur 5.26: Typische bloem van de Fabaceae met vlag, kiel en zwaard en 9+1 vergroeide meeldraden (bron: van der Meijden 2005).

Rosaceae (Rozenfamilie)

- kruiden, heesters of bomen
- bladen verspreid, enkelvoudig of samengesteld met **stipulen** (vs. Ranunculaceae)
- bloemen regelmatig
- A10-∞
- kelk lijkt vergroeid t.g.v. inplanting op bloembodem
- Tweeslachtig (of eenslachtig door reductie), perigyn of epigyn
- 104 genera, 4828 sp.: o.a. belangrijk voor voedsel & sierteelt
  - *Malus*: appel
  - *Pyrus*: peer
  - *Rubus*: framboos en braam
  - *Sorbus*: lijsterbes

- *Fragaria*: aardbei
- *Prunus*: pruim, kers, perzik, amandel, nectarinen, . . .
- *Crataegus*: meidoorn
- *Rosa*: rozen
- *Cotoneaster*

Rhamnaceae (Wegedoornfamilie)

- heesters of bomen
- bladen tegenoverstaand of verspreid, enkelvoudig
- bloemen regelmatig, één- of tweeslachtig
- 53 genera, 839 sp.: o.a. *Rhamnus* (spork, wegedoorn)

Ulmaceae (Iepenfamilie)

- bomen
- bladen verspreid, enkelvoudig, in 2 rijen
- bloemen tweeslachtig, in hoofdjes of bundels
- 8 genera, 64 sp.: o.a. *Ulmus*

Cannabaceae (Hennepfamilie)

- kruiden
- bladen tegenoverstaand, handnervig
- bloemen éénslachtig
- 8 genera, 102 sp.: o.a. *Humulus*, *Cannabis*

Moraceae (Moerbeifamilie)

- houtige planten met melksap
- bladen verspreid, enkelvoudig
- bloemen eenslachtig, in dichte aren of hoofdjes
- 40 genera, 1217 sp.: o.a. *Ficus*

Urticaceae (Brandnetelfamilie)

- kruiden of lage heesters
- bladen verspreid of tegenoverstaand, enkelvoudig
- één- of tweehuizig of veeltelig
- 54 genera, 1465 sp.: o.a. *Urtica*

Cucurbitaceae (Komkommerfamilie)

- Meestal kruiden, vaak klimmend met ranken, ruw behaard, vnl. tropisch
- Bicollaterale vaatbundels
- bladen verspreid, vaak handnervig
- bloemen regelmatig
- één- of tweehuizig
- $\overline{G(3)}$: oorspronkelijk eenhokkig, door uitgroeiing van pariëtale placenta later driehokkig (bv. komkommer)
- (A5): **synandrie**
- Bes met stevig pericarp (zelden doosvrucht)
- 134 genera, 965 sp.
  - *Cucumis*: komkommer, augurk, meloen
  - *Cucurbita*: courgette, pompoen
  - *Citrullus*: watermeloen

Begoniaceae (Begoniafamilie)

- kruiden of houtige planten
- bladen eenvoudig, asymmetrisch
- bloemen éénslachtig
- 2 genera, 1601 sp.: o.a. *Begonia* (1600 sp.): sierteelt

Fagaceae (Napjesdragersfamilie)

- bomen, zelden heesters
- bladen verspreid, enkelvoudig
- Eenhuizig
- 9 genera, 1101 sp.: o.a. *Quercus* (eik), *Castanea* (kastanje), *Fagus* (beuk)
- Belangrijkste familie voor **houtproductie** in Europa samen met *Pimaceae*
- Kurk
- Voedsel voor varkens (pata negra, typisch voor het 'dehesa'-ecosysteem)
- Mannelijke bloem: lang, katjesachtig hangend of opgericht bloemgestel
- Vrouwelijke bloem: alleen of met 2-5 samen in een bekervormig verhoutend omhulsel (**napje** = **cupula**)
- Groot embryo zonder endosperm

Betulaceae (Berkenfamilie)

- bomen of heesters
- bladen verspreid, enkelvoudig
- éénhuizig
- Mannelijke bloem: hangend, katjesvormig
- Vrouwelijke bloem: in hangend of opgericht katjesvormig of knopvormig bloemgestel, in de oksel van of omgeven door een omhulsel van vergroeide bractee
- 6 genera, 234 sp.: o.a. *Alnus*, *Betula*, *Carpinus*, *Corylus*

Myricaceae (Gagelfamilie)

- heesters
- bladen verspreid, enkelvoudig, met harspuntjes
- bloemen in katjes, alleenstaand in de oksel van een schutblad
- één- of tweehuizig
- 5 genera, 53 sp.: o.a. *Myrica*

Juglandaceae (Okkernootfamilie)

- bomen
- bladen verspreid, oneven geveerd
- éénhuizig
- 12 genera, 89 sp.: o.a. *Juglans*

Geraniaceae (Ooievaarsbekfamilie)

- kruiden met zachte stengels, zelden bomen
- Voornamelijk subtropisch tot gematigde streken
- bladen verspreid of tegenoverstaand, handvormig
- bloemen meestal regelmatig, tweeslachtig, 5-taligheid (K5, C5, A10-15, G(5))
- G(5): 1 stijl + 5 tongvormige stempels vergroeid tot een snavel (vandaar 'ooievaarsbek')
- Splitvrucht/doosvrucht met 5 éénzadige compartimenten
- 7 genera, 841 sp.: o.a. *Geranium*, *Pelargonium*

Lythraceae (Kattenstaartfamilie)

- kruiden
- bladen verspreid
- bloemen meestal regelmatig, tweeslachtig
- 31 genera, 604 sp.: o.a. *Lythrum*

Onagraceae (Teunisbloemfamilie)

- kruiden of heesters
- bladen verspreid, enkelvoudig
- bloemen meestal regelmatig, tweeslachtig
- 45 genera, 832 sp.: o.a. *Epilobium*, *Chamerion* (wilgenroosje, basterdwederik)

Brassicaceae (Kruisbloemenfamilie)

- kruiden
- bladen verspreid
- bloemen tweeslachtig, in trossen
- Petalen meestal per 4 in kruis
- K4, C4, A2+4, G(2)
- A2+4: 4 lange en 2 korte meeldraden
- Vrucht: **hauw** (lang en smal) of **hauwtje** (kort en breed)
- 372 genera, 4060 sp.
- Groenten, olieplanten, sierplanten:
  - *Brassica oleracea*: rodekool, wittekool, bloemkool, spruitjes, broccoli
  - *Brassica rapa*: raapzaad, Chinese kool
  - *Brassica napus*: koolzaad
  - *Brassica nigra*: zwarte mosterd
  - *Raphanus*: radijs, ramen
  - *Sinapis alba*: gele mosterd
  - *Lunaria annua*: Tuinjudaspenning
  - *Eruca sativa*: rucola

Malvaceae (Kaasjeskruidfamilie)

- kruidachtige of houtige planten, kosmopolitisch
- bladen verspreid, vaak handnervig
- bloemen regelmatig, tweeslachtig, vaak met bijkelk
- A5-∞: vaak talrijk, in 5 bundels samenhangend of onderaan, in een buis vergroeid, stijlen steken erdoor. Dit is mooi te zien bij o.a. *Hibiscus*.
- 245 genera, 4465 sp.: o.a. *Gossypium* (katoen), *Malva* (kaasjeskruid), *Hibiscus* (sierplant), *Theobroma cacao* (cacaoboom), *Tilia* (linde), *Ceiba* (kapok), *Adansonia digitata* (baobab), *Alcea* (stokroos)

Rutaceae (Wijnruitfamilie)

- bomen of heesters
- bloemen één- of tweeslachtig
- Citrusvruchten
- 158 genera, 1730 sp.: o.a. *Citrus*

Anacardiaceae (Pruikenboomfamilie)

- bomen of heesters, één- of tweehuizig
- bladen verspreid, enkelvoudig
- bloemen tweeslachtig
- 77 genera, 701 sp.: o.a. *Pistacia* (pistache), *Mangifera* (mango)

Sapindaceae (Zeepboomfamilie)

- bomen of heesters, één- of tweehuizig
- bladen tegenoverstaand, handvormig
- 138 genera, 1751 sp.: o.a. *Acer*, *Aesculus*, *Litchi*

Caryophyllaceae (Anjerfamilie)

- Kruiden, zelden heesters
- bladen enkelvoudig, meestal tegenoverstaand en zittend, **dichasium**
- ingesneden petalen
- bloemen meestal tweeslachtig, soms éénslachtig
- K4-5, C4-5, A4-10, G(2-5)
- 91 genera, 2456 sp.: o.a.
  - *Cerastium*: hoornbloem
  - *Silene*: koekoeksbloem
  - *Stellaria*: muur
  - *Dianthus*: anjer

Amaranthaceae (Amarantenfamilie)

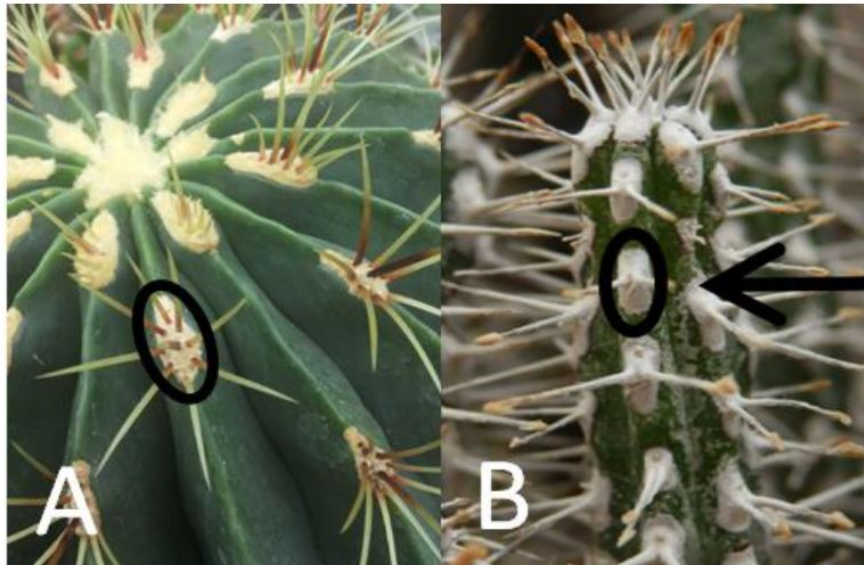
- kruiden
- bladen verspreid of tegenoverstaand, enkelvoudig
- bloemen tweeslachtig of één- of tweehuizig
- Kleine groenachtige bloemen (T soms 0, meestal 5): windbestuivers
- reservestof in zaad is perisperm
- 178 genera, 2052 sp.: o.a. *Beta vulgaris* (biet), *Chenopodium* (melganzenvoet en quinoa), *Spinacia* (spinazie, tweehuizig), *Salicornia* (zeekraal), *Amaranthus*

Cactaceae (Cactusfamilie)

- kruiden of bomen, komen, behalve één soort allemaal enkel voor in N- en Z-Amerika
- bladen enkelvoudig, bladdoornen
- bloemen tweeslachtig
- Geen melksap bij Cactaceae (vs. de latex of wolfsmelk die Euphorbiaceae produceren)
- Cactusachtige *Euphorbia*-soorten kunnen tevens van Cactaceae onderscheiden worden via de bloeiwijze (cyathium)
- stamsucculenten
- Aanwezigheid van **areolen**. Dit zijn kussenvormige knobbels waaruit doornen, haren, takken, bladeren of bloemen groeien en ze zijn steeds en ook uitsluitend aanwezig bij cactussen (**Fig. 5.27**).
- 176 genera, 2233 sp.: o.a. *Opuntia* (eetbaar)

Droseraceae (Zonnedauwfamilie)

- insectenetende kruiden
- bladen met lange beweegbare klierweefsels
- bloemen regelmatig, tweeslachtig
- 3 genera, 189 sp.: o.a. *Drosera*

Figuur 5.27: (A) Areolen van een cactus, waarbij één areool is omcirkeld. (B) Schild van *Euphorbia baioensis*. Een schild - zoals deze omcirkeld en aangeduid met een zwarte pijl - bevat bij de meeste succulente soorten *Euphorbia* twee doornen (bron: Ballieul *et al.* 2017).

Polygonaceae (Duizendknoopfamilie)

- kruiden, of klimmende planten zonder melksap
- bladen verspreid, enkelvoudig
- Stipulen vliezig, stengelomvattend vergroeid (**ocrea** of tuitje)
- bloemen één- of tweeslachtig
- Vrucht: dopvrucht
- perianth blijft op dopvrucht zitten
- 59 genera, 1384 sp.: o.a. *Rheum* (rabarber), *Rumex* (zuring), *Polygonum* (duizendknoop), *Fagopyrum* (boekweit), *Fallopia*

Balsaminaceae (Balsemienfamilie)

- kruiden
- bladen verspreid, enkelvoudig
- Bloemen tweezijdig symmetrisch, tweeslachtig
- Kroonbladen 5, ongelijk van grootte en vorm, de zijdelingse 2 aan 2 vergroeid
- 2 genera, 488 sp.: o.a. *Impatiens*

Primulaceae (Sleutelbloemfamilie)

- Meestal kruiden
- bladen verspreid, enkelvoudig
- bloemen regelmatig, tweeslachtig
- (C(4-5), A4-5): buisvormig vergroeide kroon met A vergroeid
- **Heterostylie:** bevordert kruisbestuiving: bloemen kunnen zowel langstijlig als kortstijlig zijn.
- 68 genera, 2788 sp.: o.a. *Primula* (sleutelbloem), *Cyclamen*, *Lysimachia* (wederik)

Ericaceae (Heidefamilie)

- dwergheesters tot kleine bomen, lianen
- bladen verspreid, enkelvoudig
- bloemen regelmatig, tweeslachtig, vaak hangend klokvormig
- 151 genera, 3554 sp.: o.a. *Erica* (dophei), *Rhododendron*, *Calluna* (struikhei), *Vaccinium* (bosbes, cranberry)

Solanaceae (Nachtschadefamilie)

- kruiden of heesters, vnl. tropisch Amerika
- bladen verspreid
- veel giftige planten (alkaloïden)
- bloemen actinomorf (radiaal symmetrisch), tweeslachtig
- Dikwijls **synandrie:** 5 helmknoppen vergroeid tot zuil
- 115 genera, 2678 sp.
  - *Solanum tuberosum*: aardappel
  - *Solanum lycopersicum*: tomaat
  - *Solanum melongena*: aubergine
  - *Solanum nigrum*: zwarte nachtschade
  - *Capsicum*: pepers, paprika, chili
  - *Atropa bella-donna*: wolfskers (giftig)
  - *Physalis*

Convolvulaceae (Windefamilie)

- kruiden, stengel windend
- bladen verspreid, enkelvoudig
- bloemen regelmatig, tweeslachtig
- 67 genera, 1296 sp.: o.a. *Convolvulus*, *Ipomoea batatas* (zoete aardappel)

Rubiaceae (Sterbladigenfamilie)

- kruiden, bomen of (dwerg)heesters
- bladen kruiswijs, enkelvoudig
- bloemen regelmatig, tweeslachtig of veeltelig
- 609 genera, 13,673 sp.: o.a. *Galium* (kleefkruid en walstro), *Coffea arabica* & *C. canephora* (koffie), *Cinchona* (boom waar kinine uit gewonnen wordt), *Gardenia*

Gentianaceae (Gentiaanfamilie)

- kruiden
- bladen tegenoverstaand, enkelvoudig, gaafrandig
- bloemen regelmatig, tweeslachtig
- 96 genera, 1682 sp.: o.a. *Gentiana*

Boraginaceae (Ruwbladigenfamilie)

- éénjarige of overblijvende kruiden of bomen, tropisch en gematigde streken
- bladen verspreid, enkelvoudig, ruw behaard
- bladeren aflopend: bladschijf loopt tot bladsteel/Stengel
- bloemen meestal regelmatig, tweeslachtig
- (C(5), A5): Buisvormig vergroeide kroon, epipetalloïde helmdraad
- Twee- of vierdelige splitvrucht
- 155 genera, 2686 sp.: o.a. *Myosotis* (vergeet-mij-nietje), *Echium* (slangekruid), *Pulmonaria* (longkruid), *Symphytum* (smeerwortel), *Phacelia*

Oleaceae (Olijffamilie)

- heesters of bomen
- bladen enkelvoudig of geveerd
- bloemen regelmatig, tweeslachtig of veeltelig
- 25 genera, 688 sp.: o.a. *Fraxinus* (es), *Olea* (olijf), *Syringa* (sering), *Ligustrum* (liguster)

Plantaginaceae (Weegbreefamilie)

- kruiden of (zelden) halfheesters
- bladen enkelvoudig, verspreid of tegenoverstaand
- bloemen regelmatig, één- of meestal tweeslachtig
- 120 genera, 1614 sp.: o.a. *Plantago* (weegbree), *Antirrhinum* (leeuwenbek), *Digitalis* (vingerhoedskruid), *Veronica* (ereprijs)

Scrophulariaceae (Helmkruidfamilie)

- Deels verschoven naar Plantaginaceae
- Kruiden, zelden heesters of bomen
- bladen enkelvoudig
- bloemen tweezijdig symmetrisch, tweeslachtig
- 76 genera, 1576 sp.: o.a. *Schrophularia* (helmkruid), *Verbascum* (koningskaars)

Lamiaceae (Lipbloemenfamilie)

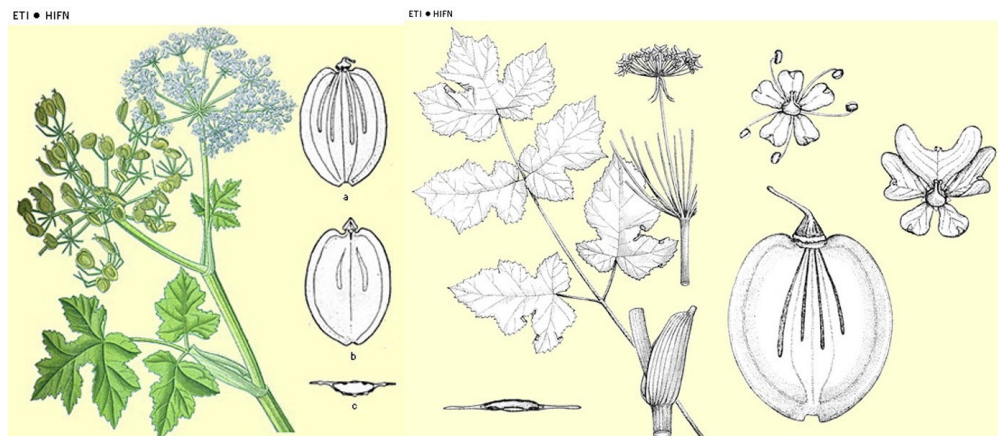
- kruiden, struiken of bomen, aromatisch
- bladeren kruiswijs tegenoverstaand ingeplant op de stengel, enkelvoudig
- bloemen zygomorf (bilateraal symmetrisch), tweeslachtig, meestal in schijnkransen (2 tegenoverstaande bijschermen van bloemen in oksel van bladeren)
- Stengel (vaak) vierkant
- Typische bloem:
  - Meestal 2-zijdig symmetrisch
  - Meestal 2-slachtig

- K(5): Kelk 5-10 tandig, vaak 2-lippig
- C(2+3): Kroon (meestal) met 2 lippen
- A2+2: 2 of 4 meeldraden
- G(2): bovenstandig vruchtbeginsel: 2 carpellen, vals tussenschot, 4 zaadknoppen
- 4-delige splitvrucht met 4 nootjes (**tetrachenium**)
- 245 genera, 7886 sp., kosmopolitisch
- Vele keukenkruiden wegens aanwezigheid etherische oliën:
  - *Thymus*: tijm
  - *Salvia*: salie
  - *Ocimum basilicum*: basilicum
  - *Rosmarinus*: rozemarijn
  - *Mentha*: munt
  - *Lavendula*: lavendel
  - *Origanum*: marjolein (oregano)
  - *Melissa*: citroenmelisse
  - *Stachys*: andoorn
  - *Lamium*: dovenetel

Apiaceae (Schermbloemenfamilie)

- Kruiden met holle stengels, penwortel of wortelstok
- bladen verspreid, samengesteld, **grote bladschede**
- bloemen regelmatig of tweezijdig symmetrisch, in **schermen**
- K5, C5, A5, G($\bar{2}$)
- K gereduceerd
- Vrucht: 2-delige splitvrucht (**Fig. 5.28**)
- 418 genera, 3257 sp., vele groenten en kruiden, kosmopolitisch
  - *Daucus carota*: peen/tuinwortel
  - *Apium graveolens*: selder
  - *Petroselinum*: peterselie
  - *Pimpinella*: anijs

- *Foeniculum*: venkel
- *Anethum*: dille
- *Pastinaca*: pastinaak
- *Coriandrum*: koriander
- *Heracleum*: berenklauw
- *Anthriscus*: fluitenkruid/kervel

Figuur 5.28: Gewone berenklauw (*Heracleum sphondylium*) met 2-delige splitvrucht (bron: van der Meijden 2005).

Campanulaceae (Klokjesfamilie)

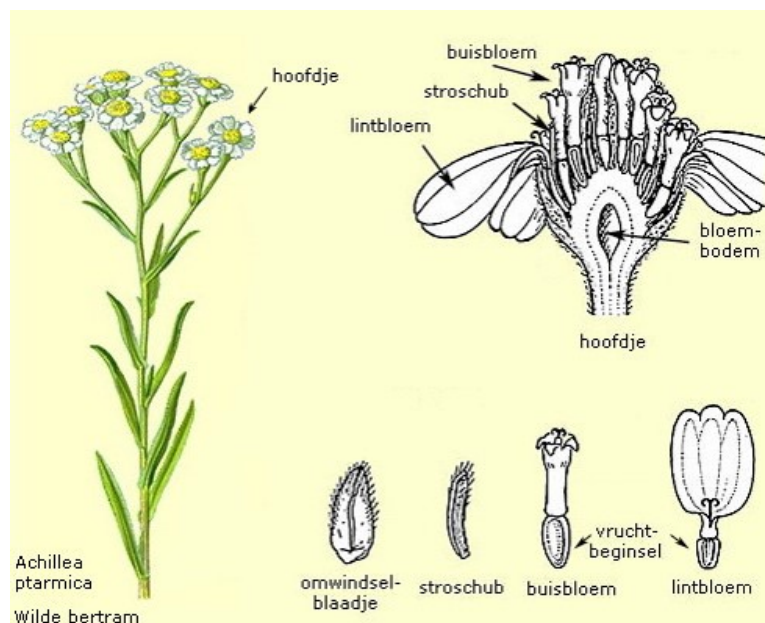
- meestal kruiden
- bladen enkelvoudig, verspreid
- laticifers met melksap
- bloemen regelmatig of tweezijdig symmetrisch, tweeslachtig
- 88 genera, 2385 sp.: o.a. *Campanula* (klokje)

Asteraceae (Composietenfamilie)

- kruiden of soms houtige planten (bijvoorbeeld de *Scalesia*-bomen uit de Galapagos, worden ook wel de 'vinken' van de plantenwereld genoemd omwille van de invloed die ze hadden op de evolutietheorie van Charles Darwin)
- bladen verspreid, enkelvoudig of samengesteld
- bloemen klein, gegroepeerd in hoofdjes op gemeenschappelijke bloembodem (**Fig. 4.110** en **Fig. 5.29**)
- Vrucht: **cypsela** = achene uit onderstandig vruchtbeginsel + pappus
- 'Meest geëvolueerde dicotylen'
- K_{∞} : omgevormd tot **pappus** of vruchtpluis
- $C(5)$: buis- of lintvormig
  - Soms enkel lintbloemen (bv. paardenbloem)
  - Soms enkel buisbloemen (bv. boerenwormkruid)
  - Lintbloemen en buisbloemen soms samen (bv. zonnebloem of madeliefje)
- Soms **stroschubben** (bractee) tussen bloempjes
- $A(5)$: **proterandrie** en **synandrie** (vergroeid tot holle buis)
- $G(\bar{2})$: 'opstijgend': duwt pollen naar buiten
- Zeer grote familie: 1911 genera, 31,913 (!) sp., kosmopolitisch
- Groot economisch belang: sierplanten, groenten, onkruiden
  - *Lactuca sativa*: sla
  - *Cichorium intybus*: cichorei, witloof
  - *Cichorium endivia*: andijvie
  - *Scorzonera*: schorseneer
  - *Cynara*: artisjok (uitgegroeide bloembodem en omwindselblaadjes)
  - *Artemisia dracunculus*: dragon
  - *Artemisia absinthium*: absint
  - *Helianthus*: zonnebloem en aardpeer
  - *Tanacetum*: boerenwormkruid
  - *Taraxacum*: paardenbloem

- *Carduus* en *Cirsium*: distel
- *Senecio*: kruiskruid
- *Achillea millefolium*: duizendblad
- *Artemisia vulgaris*: bijvoet
- *Matricaria chamomilla*: echte kamille
- *Bellis*: madeliefje
- *Tagetes*: Afrikaantjes

Figuur 5.29: Bloem van wilde bertram (*Achillea ptarmica*) van de Asteraceae (bron: van der Meijden 2005).

5.4 Test jezelf

- Tot welke familie behoort de aardbei?
- Wat is de wetenschappelijke naam van de artisjok?
- Wat is de Nederlandstalige naam van de plantensoort *Avena*?
- Beschrijf de levenscyclus van mossen en varens, en focus daarbij op de verschillen.
- Welke verschillen bestaan er tussen het zaad van een den en een eik?
- Beschrijf de belangrijkste verschillen tussen een 'standaard' *Anthophyta*-bloem en deze van de Asteraceae.

5.5 Bronnen

- APG (2016) An update of the Angiosperm Phylogeny Group classification for the orders and families of flowering plants: APG IV. *Botanical Journal of the Linnean Society* **181**:1.
- Ballieul *et al.* (2017) Nutsfuncties van de Euphorbia-collectie van Campus Coupure. BSc proef, Faculteit Bio-ingenieurswetenschappen, UGent.
- Dresselhaus *et al.* (2016) Fertilization Mechanisms in Flowering Plants. *Current Biology* **26**:R125.
- Elliot (2012) <http://www.euphorbiaceae.org>
- Judd *et al.* (2016) *Plant Systematics: A Phylogenetic Approach*. Sinauer Associates Inc., Sunderland.
- Raven, Evert & Eichhorn (2013) *Biology of Plants*. W.H. Freeman, New York.
- Taiz *et al.* (2015) *Plant Physiology and Development*. Sinauer Associates Inc., Sunderland.
- van der Meijden (2005) Heukels Flora van Nederland. Wolters-Noordhof.
- Wang *et al.* (2016) Flexibility in the structure of spiral flowers and its underlying mechanisms. *Nature Plants* **2**:15188.
- Zhang *et al.* (2017) Sperm cells are passive cargo of the pollen tube in plant fertilization. *Nature Plants* **3**:17079.

Index

- achenium, 324
- Actinomorf, 269
- Adventiefmeristemen, 104
- aggregaatvruchten, 326
- albumen, 303
- aleuronlaag, 311
- Alliaceae, 371
- allogamie, 297
- Amaranthaceae, 388
- Amaryllidaceae, 370
- amficrobrale, 159
- amfistomatische, 110
- amfivasale, 159
- Anacardiaceae, 387
- Anatomie, 10
- androecium, 263
- anemochorie, 315
- anemofilie, 298
- angiospermen, 357
- antheer, 273
- antheridium, 344
- anticlien, 101, 176
- antipoden, 293
- apertura, 299
- Apiaceae, 393
- apoplast, 49, 88
- apoplastisch transport, 88
- aporogamie, 300
- aquaporines, 65
- Araucariaceae, 364
- Archaea, 13
- archegonium, 344
- Arecaceae, 372
- arillus, 307, 363
- Aristolochiaceae, 369
- Asparagaceae, 370
- assimilatieparenchym, 254
- Asteraceae, 395
- Asymmetrisch, 269
- atrachoblasten, 214
- autogamie, 297
- autotroof, 16
- auxine, 199
- axiale placentatie, 279
- axillaire placentatie, 279
- bacca, 325
- balistochorie, 315
- Balsaminaceae, 389
- barochorie, 315
- bastweefsel, 152
- Begoniaceae, 383
- Berberidaceae, 375
- Bes, 325
- Betulaceae, 384
- Bicollaterale vaatbundels, 159
- bijkelk, 272
- bijkroon, 370
- bilateraal, 269
- binnenkiemwit, 303
- Biochemie, 10
- bladschede, 238
- bladschijf, 240
- bladsteel, 238
- bloemdekbladeren, 263
- bloemformule, 367

- bolschijf, 172
bomen, 24
Boraginaceae, 391
botanie, 10
Brassicaceae, 386
Bromeliaceae, 372
buitenkiemwit, 303
bulliforme cellen, 249
- Cactaceae, 388
Callose, 70
calloseproppen, 300
calyptra, 217
calyx, 263, 271
Campanulaceae, 394
Cannabaceae, 382
carotenoïden, 61
carpellen, 277
Caryophyllaceae, 387
caryopsis, 324
cellulase, 75
Cellulose, 69
cellulose synthetase, 70
celstrekking, 101
centrale cilinder, 219
chalaza, 300, 307
chalazogamie, 300
chlorofyl, 57
chromoplasten, 61
cladodiën, 174
Cleistogamie, 297
coenocyt, 141
coleoptiel, 308
coleorhiza, 308
collaterale vaatbundels, 159
collenchym, 124
columella, 217
Contractiele wortels, 210
Convolvulaceae, 391
corolla, 263, 272
cortex, 219
cotylknoop, 308
Crassulaceae, 376
cribrale elementen, 152
Cucurbitaceae, 383
Cupressaceae, 363
cupula, 324, 384
cuticula, 106
cutine, 106
cyathium, 377
Cyperaceae, 372
Cypsela, 324
cypsela, 395
cystolieten, 140
cytoplasma, 49
cytosol, 49
- dedifferentiatie, 231
Dendrologie, 10
Dennstaedtiaceae, 355
desmotubulus, 88
diadelf, 380
dichasium, 387
dichogamie, 275
Dichotome vertakkingen, 170
differentiatiezone, 177
dilatatie wiggen, 194
diocie, 297
domesticatie, 31
Doosvrucht, 325
Dopvrucht, 324
dormantie, 315
dorsiventraal, 201, 240, 254
Droseraceae, 388
drupa, 326
Dryopteridaceae, 355
- Ecologie, 10
ecosysteemdiensten, 44

- eenhuizige, 268
eerste bevruchting, 302
eiapparaat, 293
eicel, 293
elaiosoom, 377
elateren, 356
electrontransportketen, 60
embryozakmoeder cel, 293
endocarp, 320
endodermis, 219, 254
endogeen, 225
endosperm, 303, 358
endosymbiontentheorie, 17, 55
endothecium, 286
endozoöchorie, 315
enkelvoudige weefsels, 97
Ephedraceae, 364
epicalyx, 272
epicotyl, 166, 308
epicuticulaire was, 107
epidermis, 105
Epigyne, 279
epistomatische, 110
epizoöchorie, 315
equifaciale, 240
Equisetaceae, 356
Ericaceae, 390
eukaryotische, 12
Euphorbiaceae, 377
exocarp, 320
exodermis, 214, 218
- Fabaceae, 380
Fagaceae, 384
Faneropore, 110
felleem, 196, 232
felloderm, 196, 232
fellogeen, 196, 197, 232
filament, 273
filiforme apparaat, 293
fototropisme, 199
fragmoplast, 84
Fyllocladiën, 174
fyllodium, 239, 243
fylogenie, 19
Fysiologie, 10
Fytogeografie, 10
fytomeer, 166
- gametangia, 344
gametangium, 344
Gametofyt, 344
geitonogamie, 297
generatieve kern, 299
Genetica, 10
Gentianaceae, 391
geotropisch, 209
Geraniaceae, 385
Ginkgoaceae, 364
glumae, 373
Graanvrucht, 324
grondmeristeem, 176
guttatie, 137
gymnospermen, 357
gynoecium, 263, 277
gynostemium, 274, 371
- Haeckel, 12
halfonderstandig, 279
Haustoriën, 209
Hauw, 325
hauw, 386
hauwtje, 325, 386
Hechtschijfjes, 175
Hechtwortels, 210
helmbindsel, 273
helmdraad, 273
helmhokjes, 273
helmknop, 273

- Hemicellulosen, 70
herkogamie, 274
Heterodistylie, 273
heterofyllie, 243
Heterospor, 350
Heterosporie, 347
Heterostylie, 274, 297, 390
heterostylie, 275
Heterotristylie, 273
heterotroof, 16
hilum, 307
histogenen, 176
histonen, 49
hoekcollenchym, 125
hofstippels, 89
Homosporie, 347
huidmondjes, 109
Hydathoden, 117, 137
hydrochorie, 315
hydrofilie, 298
Hypanthium, 271
hypocotyl, 166
hypodermis, 178, 219, 254
Hypogyne, 279
hypostomatische, 110

Idioblasten, 98
idioblasten, 140
Internodium, 167
internodium, 166
Iridaceae, 371
isodiametrische cellen, 97

Juglandaceae, 385
Juncaceae, 372

katjes, 380
kelkkafjes, 373
kiemschede, 308
kiemwit, 303
kleptoplastie, 55
Kluisvrucht, 325
Knoop, 167
Knop, 167
Kokervrucht, 325
krimwortels, 210
Kristalcellen, 140
kroonkafje, 373
kroonkafjes, 373
kryptopoor, 254
kryptopore, 110
kurk, 196
kurkcambium, 196
kurkschors, 196

labellum, 371
lacunair collenchym, 125
Lamiaceae, 392
Laterale meristemen, 104
Latex, 140
laticifers, 141
Lauraceae, 368
lemma, 373
Lid, 167
lid, 166
ligno-cellulose, 76
ligula, 350
Liliaceae, 370
lip, 371
lodicae, 373
lot, 166
Luchtwortels, 206
Lycopodiaceae, 347
Lythraceae, 385

macrofyl, 347
macrogametogenese, 293
macrosporogenese, 293
Magnoliaceae, 368
Malvaceae, 386

- margo, 89
meeldraden, 273
megagametogenese, 293
megasporemoedercel, 293, 359
Megasporofyllen, 359
megasporogenese, 293
mesocarp, 320
metamorfosen, 172
microfibrillen, 70
microfyl, 347
microgametogenese, 290, 291
micropyle, 300
Microsporofyllen, 359
microsporogenese, 290
monoecie, 297
Monopodiale vertakkingen, 170
Moraceae, 382
Morfologie, 10
Musaceae, 374
mycorrhiza, 371
Myricaceae, 384
myrmecochorie, 315
- napje, 384
Nectar, 133
nectariën, 133
Nectarklieren, 133
Nerven, 240
Nomenclatuur, 10
Nootje, 324
nucleoïde, 49
nucleus, 49
nux, 324
Nymphaeaceae, 368
- ocrea, 238, 389
Oleaceae, 392
Onagraceae, 385
ontogenie, 99
Oortjes, 238
Orchidaceae, 371
organellen, 49
Oxalidaceae, 376
- P-proteïnen, 152
palea, 373
paleoecologie, 10
Paleontologie, 10
palynologie, 10
Papaveraceae, 375
pappus, 271, 324, 395
pariëtale placentatie, 279
parthenocarpie, 320
Passifloraceae, 377
Pectinen, 71
pedicellus, 263
perianth, 263
pericarp, 279, 320
periclien, 101, 176, 184
pericyclus, 179, 225
periderm, 104
Perifere meristemen, 104
perigonium, 263, 272
Perigyne, 279
perisperm, 303
petalen, 263, 272
petiolus, 238
peul, 380
Peulvrucht, 325
Pinaceae, 363
Piperaceae, 368
plaatcollenchym, 125
placenta, 279
placentatie, 279
Plankwortels, 208
Plantaginaceae, 392
Plantkunde, 10
plasmodesmata, 88
Plastiden, 55

- sporogonium, 344
spruit, 166
stamina, 273
staminodium, 267
statocyten, 217
statolyten, 217
Steenvrucht, 326
stekels, 175
stele, 225
Steltwortels, 209
stempelzuil, 371
stengelknol, 172
Stengelranken, 175
Steunblaadjes, 238
stigma, 277
Stippels, 88
stipula, 238
stipulen, 381
Stolonen, 174
stomata, 109
strobilus, 348, 356
stromules, 55
stroschubben, 395
stylus, 277
suberine, 79
Succulentie, 174
suspensor, 308
symplast, 88
symplastisch transport, 88
Sympodiale vertakkingen, 170
synandrie, 274, 390, 395
synapomorfie, 19
synergiden, 293
Systematiek, 10

Takdoornen, 175
Tanninecellen, 140
tapetum, 286
taxa, 19

Taxaceae, 363
tegmen, 307
tepalen, 263
testa, 307
tetrachenium, 393
tetraede van haploïde cellen, 286
thyllen, 151
Tongetje, 238
tongetje, 350
tonoplast, 65
trichoblasten, 214
trichomen, 117, 137
triploïde endospermkern, 302
tweede bevruchting, 302
tweehuizige, 268
Tweehuizigheid, 297
Tweemachtige, 273

Ulmaceae, 382
unifaciale, 240
Urticaceae, 383

valse tussenschotten, 279, 324
Vavilov, 31
vegetatieve kern, 299
velamen, 214
venter, 344
verteerbaarheid, 75
verzamelsteenvruchten, 326
Violaceae, 377
vruchtwand, 279, 320

was, 106
waterstofbruggen, 70
weefsels, 97
weefselspanning, 124
Welwitschiaceae, 364
Worteldoornen, 210
Wortelknollen, 206
Wortelranken, 209

wortelschede, 308

xenogamie, 297

zaadnerf, 307

zaadvorming, 303

Zeefcellen, 152

Zeefvaten, 152

zemelen, 324

zijwortels, 225

Zingiberaceae, 374

zoöfilie, 298

zuigwortels, 209

zustercellen, 152

zwellichaampjes, 373

Zygomorf, 269